

บทที่ ๒

เอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความคิดเห็นนักเรียนมัธยมศึกษาตอนปลายต่อบทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนเขตพื้นที่การศึกษากรุงเทพมหานคร เขต ๑ ได้ศึกษาจากเอกสารที่เกี่ยวข้องเพื่อประกอบการวิจัย ดังนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๓ ความสำคัญของความคิดเห็น

๒.๑.๔ หลักการวัดความคิดเห็น

๒.๑.๕ วิธีวัดความคิดเห็น

๒.๑.๖ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น

๒.๑.๗ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๑.๑ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

๒.๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๓ บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ทางด้านให้การศึกษา

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน

๒.๓.๔ หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม

๒.๔ บทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๔.๑ ความเป็นมาของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๔.๒ กระบวนการดำเนินงานของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับความคิดเห็น

๒.๑.๑ ความหมายเกี่ยวกับความคิดเห็น

กฤษฎณี มหาวิรุพห์^๑ กล่าวว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกด้านความรู้สึกต่อสิ่งใด สิ่งหนึ่ง เป็นความรู้สึกเชื่อถือที่ไม่อยู่บนความแน่นอนหรือความจริง แต่ขึ้นอยู่กับจิตใจบุคคล จะแสดงออกได้ง่ายโดยการแสดงเหตุผลสนับสนุนหรือปกป้องความคิดนั้น ความคิดเห็นบางอย่าง เป็นผลของการแปลความหมายของข้อเท็จจริง ซึ่งขึ้นอยู่กับคุณสมบัติประจำตัวของแต่ละบุคคล เช่น ด้านความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน สภาพแวดล้อมเป็นต้น และมีอารมณ์เป็นส่วนประกอบ การแสดงความคิดเห็นนี้อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่น ๆ ก็ได้

จำลอง เงินดี^๒ กล่าวว่า ความคิดเห็น หมายถึง ความรู้สึกของบุคคลที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ในลักษณะที่ไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ ความคิดเห็นนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าเป็นการแสดงออกของทัศนคติก็ได้ สังเกตและวัดได้จากคน แต่มีส่วนที่แตกต่างไปจากทัศนคติตรงที่ทัศนคตินั้นเจ้าตัวอาจจะตระหนักหรือไม่ตระหนักก็ได้

นพมาศ ชีรเวคิน^๓ กล่าวว่า ความคิดเห็นนั้นถูกจัดว่าเป็นส่วนที่มนุษย์ได้แสดงออกมา โดยการพูดหรือการเขียน มนุษย์นั้นจะพูดจากใจจริง พูดตามสังคมหรือพูดเพื่อเอาใจผู้ฟังก็ตาม แต่เมื่อพูดหรือเขียนไปแล้วก็ทำให้เกิดผลได้ คนส่วนใหญ่มักจะถือว่า สิ่งที่มนุษย์แสดงออกมานั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความในใจ

บุญเรียง ขจรศิลป์^๔ กล่าวว่า ความคิดเห็น หมายถึง การแสดงออกทางวาจาของเจตคติ การที่บุคคลกล่าวว่า เขามีความเชื่อหรือความรู้สึกอย่างไรนั้น เป็นการแสดงความคิดเห็นของบุคคลนั้น ดังนั้น การวัดความคิดเห็นของบุคคลนั้น เป็นสิ่งที่เป็นไปได้

^๑กฤษฎณี มหาวิรุพห์, แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๑), หน้า ๓๘.

^๒จำลอง เงินดี, เอกสารการสอนวิชาจิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔), หน้า ๒.

^๓นพมาศ ชีรเวคิน, จิตวิทยาสังคมกับชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๕๕.

^๔บุญเรียง ขจรศิลป์, วิจัยการศึกษา, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : พิชญา พรินดี, ๒๕๓๔), หน้า ๗๘.

พระธรรมปิฎก^๕ กล่าวว่า ความเห็น (ทิฏฐิ) หมายความว่า ความรวมถึง ความเชื่อถือ ลัทธิ ทฤษฎี ความเข้าใจตามนัยเหตุผล ข้อที่เข้ากับใจของตน หลักการที่เห็นสมควร ข้อที่ถูกใจ ข้อที่ เชิดชูเอาไว้ ความใฝ่ฝันหรือที่ปัจจุบันเรียกกันว่าค่านิยม รวมไปถึงอุดมการณ์ แนวทัศนคติ ในการมองโลกและชีวิต ที่เรียกกันว่า โลกทัศน์และชีวทัศน์ต่างๆ ตลอดจนทัศนคติพื้นฐาน ที่สืบเนื่องมาจากความเก็บใจและความใฝ่ฝันเหล่านั้น ถ้าจะจัดเข้าเป็นพวกๆ ก็คงมี ๒ ระดับ คือ ความเห็น ความเข้าใจเกี่ยวกับคุณค่าว่า ดี ไม่ดี ควรจะเป็น ไม่ควรจะเป็น เป็นต้น

ทัศนะ ตามความหมายของพจนานุกรม^๖ ฉบับราชบัณฑิตยสถาน หมายถึงความเห็น การเห็น เครื่องรู้เห็น สิ่งที่เห็น การแสดง ซึ่งเป็นความหมายที่ใกล้เคียงกับทัศนคติ ซึ่งหมายถึง แนวความคิดเห็น

สุโท เจริญสุข^๗ ความคิดเห็นเป็นสภาพความรู้สึกลักษณะทางจิตใจที่เกิดจากประสบการณ์ และการเรียนรู้ของบุคคล อันเป็นผลให้บุคคลมีความคิดต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งในลักษณะที่ชอบ ไม่ชอบ หรือเฉยๆ

นพมาศ ชีรเวทิน^๘ ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นไว้ว่า “ความคิดเห็นนั้นถูกจัดว่าเป็นส่วนที่มนุษย์ได้แสดงออกมาโดยการพูดหรือการเขียน มนุษย์นั้นจะพูดจากใจจริง พูดตาม สังคม หรือพูดเพื่อเอาใจผู้ฟังก็ตาม แต่เมื่อพูดหรือเขียนไปแล้วก็ทำให้เกิดผลได้ คนส่วนใหญ่มักจะถือว่าสิ่งที่มนุษย์แสดงออกมานั้น เป็นสิ่งที่สะท้อนถึงความเป็นใจ ด้วยเหตุนี้จึงเป็นที่นิยมนำมาทั้ง ในต่างประเทศและในประเทศไทยที่ได้จัดให้มีการสำรวจประชามติ เพื่อทราบความคิดเห็น

^๕ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), **พุทธธรรม**, (กรุงเทพมหานคร : มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓๕-๗๓๖.

^๖ พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕, ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕**, ฉบับพิมพ์ ครั้งที่ ๕ (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อักษรเจริญทัศน์ อจท. จำกัด, ๒๕๓๘), หน้า ๓๕๓.

^๗ สุโท เจริญสุข, **คู่มือจิตวิทยาการศึกษา ฉบับเสริมทักษะ**, เจริญวิทย์การพิมพ์ กรุงเทพมหานคร: ๒๕๔๕), หน้า ๖๗.

^๘ นพมาศ ชีรเวทิน, **จิตวิทยาสังคมกับชีวิต**, พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, สำนักส่งเสริมและจัดการสินค้าเกษตร ส่วนส่งเสริมการผลิตผักไม้ดอกไม้ประดับและสมุนไพร ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑๑ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๔๕.

หลวงวิเชียร แพทยาคม^๕ กล่าวว่า ความคิดเห็น (Opinion) กับทัศนคติ (Attitude) มักจะถูกใช้สลับกันได้เสมอ ทัศนคติมักจะหมายถึง ความพยายามที่จะทำ (Intention to act) ซึ่งจะเกี่ยวข้องอย่างมากกับอุปนิสัยและพฤติกรรม ส่วนความคิดเห็นเป็นเพียงคำพูดและเครื่องหมาย แต่ทุกคราวที่พูดถึงการทดสอบทัศนคติมักจะเผยถึงความคิดเห็นด้วย

อุทัย หิรัญโต^๖ ให้ความเห็นว่า ความคิดเห็นของคนมีหลายระดับ คือ อย่างผิวเผินก็มี อย่างลึกซึ้งก็มี สำหรับความคิดเห็นที่เป็นทัศนคติ (Attitude) นั้นเป็นความคิดเห็นอย่างลึกซึ้งและติดตัวไปเป็นเวลานาน เป็นความคิดเห็นทั่วไปไม่เฉพาะอย่างและมีอยู่เป็นเวลานานสั้นเรียกว่า Opinion เป็นความคิดเห็นประเภทหนึ่งที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนรากฐานของพยานหลักฐานที่เพียงพอแก่การพิสูจน์ มีความรู้แห่งอารมณ์น้อยเกิดขึ้นง่ายแต่สลายเร็ว

รัฐกานต์ สุขสว่าง^๗ ได้ให้ความหมายของความคิดเห็นว่า ความเชื่อที่ไม่ได้ตั้งอยู่บนความรู้อันแท้จริง ความคิด และการลงความเห็นของแต่ละบุคคล ที่เห็นว่าจะเป็นจริงตามที่คิดไว้

ศรีสมบุญ แยมกมล^๘ ได้สรุปความคิดเห็นว่า เป็นการแสดงออกทางความรู้สึก หรือความเชื่อมั่นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง ซึ่งอาจเกิดจากการประเมินผลสิ่งนั้น หรือเหตุการณ์นั้นโดยมีอารมณ์ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อม ในขณะนั้นเป็นพื้นฐานการ แสดงออกมา ซึ่งอาจถูกต้องหรือไม่ ก็ได้ อาจจะได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากคนอื่นก็ได้ การแสดงความคิดเห็นอาจทำได้ด้วยคำพูด หรือการเขียนก็ได้

ไพโรจน์ ฉัตรศิริมงคล^๙ กล่าวว่า ความคิดเห็น (Opinion) กับทัศนคติ (Attitude) มักจะถูกใช้สลับกันได้เสมอ ทัศนคติมักจะหมายถึงความพยายามที่จะทำ (Intention to Act) ซึ่งจะเกี่ยวข้อง อย่างมากกับอุปนิสัยและพฤติกรรม ส่วนความคิดเห็นเป็นเพียงคำพูดและเครื่องหมาย แต่ทุกคราวที่พูดถึงการทดสอบทัศนคติ มักจะเผยถึงความคิดเห็นด้วย

^๕วิเชียร แพทยาคม, หลวง, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, พ.ศ. ๒๕๐๕), หน้า ๔๘.

^๖อุทัย หิรัญโต, **สังคมวิทยาประยุกต์**, กรุงเทพมหานคร: (โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, หน้า ๑๑๔.

^๗รัฐกานต์ สุขสว่าง, “ความคิดเห็นของนายกเทศมนตรีและปลัดเทศบาลต่อการจัดการขยะมูลฝอย ภายในเขตเทศบาล”, **ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต** (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๔๗.

^๘ศรีสมบุญ แยมกมล, “ความคิดเห็นของประชาชนต่อศักยภาพในการบริหารของสภาตำบล ภายใต้พระราชบัญญัติสภาตำบล พ.ศ. ๒๕๓๗ ศึกษาเฉพาะกรณีจังหวัดฉะเชิงเทรา”, **ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต** (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๓๘, หน้า ๔๗.

^๙ไพโรจน์ ฉัตรศิริมงคล, “ความคิดเห็นของผู้ใช้บริการต่อการให้บริการของธนาคาร ไทยทุน จำกัด (มหาชน) ศึกษาเฉพาะกรณีสาขาพันธุ์ทิพย์พลาซ่า”, **ภาคนิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต** สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐, หน้า ๓๓.

ทวี เสรามัญ^{๔๔} กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออก ด้วยความรู้สึกที่อยู่บนพื้นฐานของข้อเท็จจริง และทัศนคติของบุคคลต่อสิ่งหนึ่งสิ่งใด ซึ่งอาจจะเป็นบุคคล กลุ่มคน หรือสถานการณ์ เป็นต้น ความคิดเห็นนี้อาจจะเป็นไปในทางเห็นด้วย หรือไม่เห็นด้วยกับสิ่งนั้นก็ได้

จุมพล สัตยาภรณ์^{๔๕} ให้ความหมายว่า ความคิดเห็น เป็นการแสดงออกของแต่ละบุคคลในอันที่จะพิจารณา อย่างใดอย่างหนึ่ง หรือเป็นการประเมินผลสิ่งใดสิ่งหนึ่งจากสถานการณ์ สิ่งแวดล้อมต่าง ๆ หรือเป็นการแสดงออกถึงการลงความคิดเห็นของบุคคลหนึ่งในข้อเท็จจริง ซึ่งแต่ละบุคคลว่าถูกต้อง แต่คนอื่น อาจไม่เห็นด้วยก็ได้

สุชา จันท์ธอม และสุรางค์ จันท์ธอม^{๔๖} กล่าวว่า ความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติที่เราไม่สามารถแยกความคิดเห็นและทัศนคติออกจากกันได้ เพราะความคิดเห็นมีลักษณะคล้ายทัศนคติ แต่ความคิดเห็นแตกต่างจากทัศนคติตรงที่ ทัศนคตินั้นเป็นความพร้อมทางจิตใจ ที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เราอาจแสดงออกมาได้ทั้งคำพูดและการกระทำ ทัศนคติไม่เหมือนกับความคิดเห็นตรงที่ไม่ใช่สิ่งเร้า ที่จะแสดงออกมาได้อย่างเปิดเผยหรือตอบสนองอย่างตรง ๆ และลักษณะของความคิดเห็นไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ

สรุปว่า ความคิดเห็นหมายถึง การแสดงออกถึงความเชื่อ ทัศนะ การวินิจฉัย การพิจารณาหรือการประเมินผลอย่างมีรูปแบบ โดยได้รับอิทธิพลมาจากทัศนคติและข้อเท็จจริง ความรู้ที่มีอยู่ของผู้แสดงความคิดเห็นต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง ซึ่งขึ้นอยู่กับสถานการณ์และสภาพแวดล้อมต่างๆ การแสดงความคิดเห็นอาจจะแสดงออกโดยการพูดหรือการเขียนก็ได้

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

กมลรัตน์ หล้าสูงษ์^{๔๗} ได้ให้แนวความคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นเพียงการแสดงออกที่เกิดจากความรู้สึกภายในต่างๆ ซึ่งความรู้สึกภายในนั้นอาจเป็นเพียงเจตคติหรือ

^{๔๔} ทวี เสรามัญ, “ความคิดเห็นของอาจารย์มหาวิทยาลัยเกี่ยวกับการวิจัยทางสังคมศาสตร์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์), ๒๕๔๐, หน้า ๔.

^{๔๕} จุมพล สัตยาภรณ์, “ทัศนะของลูกค้านักการให้บริการด้านเงินฝากของธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร: ศึกษาเฉพาะกรณีสาขาสูงเนิน จังหวัดนครราชสีมา”, ภาควิชาบริหารธุรกิจ, (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์), ๒๕๔๒, หน้า ๗.

^{๔๖} สุชา จันท์ธอม และสุรางค์ จันท์ธอม, จิตวิทยาสังคม, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แพร่พิทยา, พ.ศ. ๒๕๒๐, หน้า ๖๘.

^{๔๗} กมลรัตน์ หล้าสูงษ์, จิตวิทยาสังคม, กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ประสานมิตร, ๒๕๒๗, หน้า ๑๗๔-๑๗๕.

ความเชื่อหรือความนิยมหรือถ้าจะกล่าวในลักษณะของพฤติกรรมในแง่ของจิตวิทยาก็กล่าวได้ว่า เจตคติ ความเชื่อ ความนิยมเป็นพฤติกรรมภายในที่ไม่มีผู้ใดสังเกตหรือทราบได้ นอกจากตัวของเขาผู้นั้น แต่ความคิดเห็นพฤติกรรมภายนอกที่ผู้อื่นสามารถสังเกตหรือทราบได้อย่างชัดเจน ดังนั้นคนที่มีความเชื่อหรือความเชื่อหรือค่านิยมอย่างหนึ่ง แต่ถ้าเขาไม่แสดงความคิดเห็นออกมา ก็จะไม่มีการทราบได้เลยว่าเขามีความเชื่อหรือความเชื่อหรือค่านิยมเช่นใด

สุชา และ สุรางค์ จันทรเฒ^{๑๘} ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นส่วนหนึ่งของทัศนคติ เราไม่สามารถแยกความคิดเห็นและทัศนคติออกจากกันได้ เพราะความคิดเห็นมีลักษณะคล้ายทัศนคติ แต่ความคิดเห็นแตกต่างจากทัศนคติตรงที่ทัศนคตินั้น เป็นความพร้อมทางจิตใจที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่จะแสดงออกมาได้ทั้งคำพูดและการกระทำ ทัศนคติไม่เหมือนกับความคิดเห็นตรงที่ไม่ใช่สิ่งเร้าที่จะแสดงออกอย่างเปิดเผยหรือตอบสนองอย่างตรงๆ และลักษณะของความคิดเห็นไม่ลึกซึ้งเหมือนทัศนคติ

สุพัตรา สุภาพ^{๑๙} ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นเป็นการแสดงออกของบุคคลหรือกลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยเฉพาะการพูดหรือการเขียนซึ่งใน การแสดงออกนี้ จะต้องอาศัยพื้นฐานความรู้ ประสบการณ์และพฤติกรรมระหว่างบุคคล ก่อนที่จะมีการตัดสินใจแสดงออก ซึ่งการแสดงออกนี้อาจได้รับการยอมรับหรือปฏิเสธจากผู้อื่นก็ได้

อุทัย หิรัญโต^{๒๐} ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ความคิดเห็นของคนมีหลายระดับ คือ อย่างผิวเผินก็มี อย่างลึกซึ้งก็มี สำหรับความคิดเห็นที่เป็นทัศนคตินั้น เป็นความคิดเห็นอย่างลึกซึ้งและติดตัวไปเป็นเวลานาน เป็นความคิดเห็นทั่วๆ ไปไม่เฉพาะอย่างและมีอยู่เป็นเวลานาน เรียกว่า ความคิดเห็น เป็นความคิดเห็นประเภทหนึ่งที่ไม่ตั้งอยู่บนรากฐานพยานหลักฐานที่เพียงพอแก่การพิสูจน์ มีความรู้แห่งอารมณ์น้อยและเกิดขึ้นได้ง่ายแต่ก็สลายตัวเร็ว

Feld M.P. man^{๒๑} ได้ให้แนวคิดไว้ว่า การสำรวจความคิดเห็น เป็นการศึกษา ความรู้สึกของบุคคล กลุ่มคนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ละคนจะแสดงความเชื่อและความรู้สึกใดๆ ออกมาโดยการพูด การเขียน เป็นต้น การสำรวจความคิดเห็นจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนนโยบายต่างๆ

^{๑๘} สุชาและสุรางค์ จันทรเฒ, **จิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๐), หน้า ๑๐๔.

^{๑๙} สุพัตรา สุภาพ, **สังคมวิทยา**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๒, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๒.

^{๒๐} อุทัย หิรัญโต, **สังคมวิทยาประยุกต์**, (กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๕), หน้า ๘๐-๘๑.

^{๒๑} Fled M.P. man, **Psychology in the Industrial Environment**, (London : Butterworth and Co., Ltd., 1971), p.3.

การเปลี่ยนแปลงนโยบายหรือการเปลี่ยนแปลงระบบงาน รวมทั้งในการฝึกหัดทำงานด้วยเพราะว่า จะทำให้การดำเนินงานต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อยและเป็นไปตามความพอใจของผู้ร่วมงาน

Nunally Jum C.^{๒๒} ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็นไว้ว่า ทั้งความคิดเห็นและทัศนคติเป็นเรื่องของการแสดงออกของแต่ละบุคคลต่อประชาธิปไตยทั่วไปต่อขนบธรรมเนียมประเพณี และการแสดงออกทางความคิดเห็นในรูปที่เกี่ยวกับตัวเขาและได้กล่าวต่อไปอีกว่า คำว่าความคิดเห็นนั้น จะใช้ในเรื่องเกี่ยวกับการลงความคิดเห็น (Judgment) และความรู้ (Knowledge) ในขณะที่ทัศนคตินั้น มักใช้กันมากในเรื่องที่เกี่ยวกับความรู้สึก (Feeling) และความชอบพอ (Preference) ท้ายที่สุด เขาได้สรุปว่า เรามักใช้คำว่าความคิดเห็นมากกว่าทัศนคติ

๒.๑.๓ ความสำคัญของความคิดเห็น

Best^{๒๓} กล่าวว่า ในการศึกษาถึงความคิดเห็นต่างๆ ส่วนมากจะใช้วิธีแบบวิจัยตลาด ได้แก่ การซักถาม สอบถาม บันทึกลงไว้และรวบรวมไว้เป็นข้อมูลซึ่ง Best ได้เสนอแนะว่า วิธีที่ง่ายที่สุด ในการที่จะบอกถึงความคิดเห็นก็คือ การแสดงให้เห็นถึงร้อยละของคำตอบในแต่ละข้อความ เพราะจะทำให้เห็นว่าความคิดเห็นจะออกมาในลักษณะเช่นใดและจะได้สามารถทำตามข้อคิดเห็น ที่วัดออกมาได้ จะทำให้ผู้บริหารเห็นสมควรหรือไม่ ในอันที่จะดำเนินนโยบายหรือล้มเลิกไป

Feldman^{๒๔} กล่าวว่า การสำรวจความคิดเห็นเป็นการศึกษาความรู้สึกของบุคคล กลุ่ม คนที่มีต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง แต่ละคนจะแสดงความเชื่อและความรู้สึกใดๆ ออกมาโดยการพูด การเขียน เป็นต้น การสำรวจความคิดเห็นจะเป็นประโยชน์ต่อการวางแผนนโยบายต่างๆ การเปลี่ยนแปลงนโยบาย หรือการเปลี่ยนแปลงระบบงาน รวมทั้งในการฝึกหัดการทำงานด้วย เพราะจะทำให้การดำเนินการต่างๆ เป็นไปด้วยความเรียบร้อย และเป็นไปตามความพอใจของผู้ร่วมงาน

^{๒๒} Nunally Jum C., **Test and Measurements Assessment and Prediction**, (New York : McGraw Hill Book Co., Inc., 1950), p.285.

^{๒๓} Best, J.W. and V. Jamer, **Research in Education**, (New Jersey : Prentice Hall, 1989), p 9.

^{๒๔} Feldman, D.C and H.J. Arnold อ้างใน สัตยา กระแสชล, “ความคิดเห็นของประชาชนต่อการ จัดตั้งอุทยานสายในไทย จังหวัดฉะเชิงเทรา”, **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

๒.๑.๔ หลักการวัดความคิดเห็น

ในเรื่องของการวัดความคิดเห็นนั้น ได้มีผู้ให้หลักการไว้แตกต่างกัน ดังนี้

Best, J.W^{๒๕} กล่าวว่า ในการที่ผู้ใดจะแสดงความคิดเห็นออกมานั้นวิธีการที่จะใช้โดยทั่วไป คือ วิธีการตอบแบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามได้เสนอแนะว่า วิธีที่ง่ายที่สุด ที่จะบอกถึงความคิดเห็นคือ การแสดงออกให้เห็นร้อยละของคำตอบในแต่ละข้อความ เพราะจะทำให้เห็นว่าการความคิดเห็นจะออกมาในลักษณะใดและจะได้ทำตามข้อคิดเห็นเหล่านั้น

จิตรจาง สุภาพ^{๒๖} กล่าวว่า ลักษณะของความคิดที่ดี จนถึงขั้นเกิดปัญญา ประกอบด้วยปัจจัยสำคัญ คือ การใช้ความคิดถูกวิธี การรู้จักคิด การคิดเป็น การคิดที่มีระบบระเบียบ กล่าวโดยรวมๆ ก็คือ หมายถึง การรู้จักมอง รู้จักพิจารณาสิ่งทั้งหลายตามที่สิ่งนั้นๆ มันเป็นของมัน คิดหาเหตุผล ค้นหาต้นตอหรือต้นเค้า สืบสาวให้ตลอดสายและแยกแยะ สิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออกให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์สืบทอดแห่งเหตุปัจจัยโดยไม่เอาอคติหา อุปาทานของตนเข้าไปเกี่ยวข้อง

วิเชียร เกตุสิงค์^{๒๗} ได้กล่าวถึงหลักการวัดความคิดเห็นว่า การใช้แบบสอบถามสำหรับวัดความคิดเห็นจะต้องระบุให้ผู้ตอบ ตอบว่าเห็นด้วยหรือไม่เห็นด้วยกับข้อความที่กำหนดให้แบบสอบถามประเภทนี้นิยมสร้างตามแนวคิดของลิเคอร์ท ซึ่งแบ่งน้ำหนักความคิดเห็นเป็น ๕ ระดับ ได้แก่ เห็นด้วยอย่างยิ่ง เห็นด้วยมาก เห็นด้วย ไม่เห็นด้วยและไม่เห็นด้วยอย่างยิ่ง ส่วนการให้คะแนนขึ้นอยู่กับใจความว่าจะเป็นปฏิฐาน (Positive) หรือนิเสธ (Negative) นอกจากนี้ ในการศึกษาเกี่ยวกับความคิดเห็นนั้น สิ่งที่มีอิทธิพลที่ทำให้ความคิดเห็นแตกต่างกันประกอบด้วยการอบรมหรืออิทธิพลของครอบครัวมีมากกว่าปัจจัยอื่นๆ กลุ่มและสังคมที่เกี่ยวข้อง วัฒนธรรม ประเพณี การศึกษา ระดับการศึกษา ตลอดถึงสื่อมวลชนต่างๆ

^{๒๕} Best, J.W., **Research in Education**, (Englewood Cliffs, New Jersey : Prentice Hall Inc, 1977), p.169.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๕.

^{๒๗} วิเชียร เกตุสิงค์, **หลักการสร้างและวิเคราะห์เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : ศิริวัฒนา อินเทอร์เน็ต, ๒๕๒๔), หน้า ๕๔-๕๖.

๒.๑.๕ วิธีวัดความคิดเห็น

พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ ได้กล่าวถึงมาตรวัดทัศนคติและความคิดเห็นที่ใช้กันอยู่แพร่หลาย ซึ่งมี ๔ วิธี คือ^{๒๔}

๑. วิธีของเทอร์สโตน (Thuston' Method) เป็นวิธีสร้างมาตรวัดออกเป็นปริมาณแล้วเปรียบเทียบตำแหน่งของความคิดเห็นหรือทัศนคติไปในทางเดียวกันและเสมือนว่าเป็น scale ที่มีช่วงห่างเท่ากัน (equal - appearing intervals)

๒. วิธีของกัตต์แมน (Guttman's Scale) เป็นวิธีวัดทัศนคติหรือความคิดเห็นในแนวเดียวกันและสามารถจัดอันดับของทัศนคติสูง – ต่ำ แบบเปรียบเทียบกันและกันได้ จากอันดับต่ำสุดถึงสูง สุดได้และแสดงถึงการสะสมของข้อความความคิดเห็น

๓. วิธีจำแนกแบบ เอส ดี สเกล (Semantic Differential Scale: S-D Scale) เป็นวิธีการวัดทัศนคติหรือความคิดเห็น โดยอาศัยคู่คำคุณศัพท์ที่มีความหมายตรงกันข้าม (Bipolar Adjective) เช่น ดี-เลว, ขยัน-ขี้เกียจ เป็นต้น

๔. วิธีของไลเคิร์ต (Likert's Method) เป็นวิธีสร้างมาตรวัดทัศนคติและความคิดเห็นที่นิยมแพร่หลาย เพราะเป็นวิธีสร้างมาตรวัดที่ง่าย ประหยัดเวลา ผู้ตอบสามารถแสดงทัศนคติในทางชอบหรือไม่ชอบ โดยจัดอันดับความชอบหรือไม่ชอบ ซึ่งอาจมีคำตอบให้เลือก ๔ หรือ ๕ คำตอบ และให้คะแนน ๕, ๔, ๓, ๒, ๑ หรือ +๒, +๑, ๐, - ๑, - ๒ ตามลำดับ

๒.๑.๖ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็น

การแสดงความคิดเห็นเป็นเรื่องของแต่ละบุคคล ซึ่งความคิดเห็นของแต่ละคนต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่งแม้เป็นเรื่องเดียวกัน ไม่จำเป็นต้องเหมือนกันเสมอไปและอาจแตกต่างกันออกไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับปัจจัยพื้นฐานของแต่ละบุคคลที่ได้รับมา จนมีอิทธิพลต่อการแสดงความคิดเห็นในเรื่องนั้นๆ

กิตติ สุทธิสัมพันธ์ กล่าวถึงปัจจัยพื้นฐานที่มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของบุคคลซึ่งทำให้บุคคลแต่ละคนแสดงความคิดเห็นที่อาจเหมือนกันหรือแตกต่างกันออกไป ปัจจัยดังกล่าวอาจสรุปได้ดังนี้^{๒๕}

^{๒๔} พรเพ็ญ เพชรสุขศิริ, การวัดทัศนคติ, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๑), หน้า ๓.

^{๒๕} กิตติ สุทธิสัมพันธ์, “ความคิดเห็นของตัวแทนออกของต่อพิธีศุลกากรในการนำเข้าสินค้าจากต่างประเทศ : ศึกษากรณีการนำเข้าทางสำนักศุลกากรท่าอากาศยานกรุงเทพ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

๑. ปัจจัยส่วนบุคคล ได้แก่ ๑) ปัจจัยทางพันธุกรรมและร่างกาย คือ เพศ อวัยวะ ความครบถ้วนสมบูรณ์ของอวัยวะต่างๆ คุณภาพของสมอง ๒) ระดับการศึกษา การศึกษามีอิทธิพลต่อการแสดงออก ความคิดเห็นและการศึกษาทำให้บุคคลมีความรู้ในเรื่องต่างๆ มากขึ้น และคนที่มีความรู้มากมักจะมีความคิดเห็นในเรื่องต่างๆอย่างมีเหตุผล ๓) ความเชื่อ ค่านิยมและเจตคติของบุคคลต่อเรื่องต่างๆ ซึ่งอาจจะได้จากการเรียนรู้ กลุ่มบุคคลในสังคม หรือจากการอบรมสั่งสอนของครอบครัว ๔) ประสบการณ์ เป็นสิ่งที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ ทำให้มีความรู้ความเข้าใจในหน้าที่และความรับผิดชอบต่องาน ซึ่งจะส่งผลต่อความคิดเห็น

๒. ปัจจัยด้านสิ่งแวดล้อม ได้แก่ ๑) สื่อมวลชน ได้แก่ วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ ฯลฯ สิ่งต่างๆ เหล่านี้มีอิทธิพลอย่างมากต่อความคิดเห็นของบุคคล เป็นการได้รับข่าวสารข้อมูลต่างๆ ของแต่ละบุคคล ๒) กลุ่มและสังคมที่เกี่ยวข้อง มีอิทธิพลต่อความคิดเห็นของบุคคล เพราะเมื่อบุคคลอยู่ในกลุ่มใดหรือสังคมใด ก็จะต้องยอมรับและปฏิบัติตามกฎเกณฑ์ของกลุ่มหรือสังคมนั้น ซึ่งทำให้บุคคลนั้นมีความคิดเห็นไปตามกลุ่มหรือสังคมที่อยู่ ๓) ข้อเท็จจริงในเรื่องราวต่างๆ หรือสิ่งต่างๆ ที่บุคคลแต่ละคนได้รับ ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงที่แต่ละบุคคลได้รับแตกต่างกัน ก็จะมีผลต่อการแสดงความคิดเห็นที่แตกต่างกัน

ทวีลาภ ศิริสวัสดิบุตร กล่าวว่า ความคิดเห็นของบุคคลที่เกี่ยวกับคุณสมบัติประจำตัวของแต่ละบุคคลอีกด้วย ซึ่งคุณสมบัติประจำตัวบางอย่าง เช่น พื้นฐานความรู้ ประสบการณ์ในการทำงาน และการติดต่อระหว่างบุคคลนับเป็นปัจจัยที่ทำให้บุคคลและกลุ่มมีความคิดเห็นไปในทิศทางใดทิศทางหนึ่ง ทั้งนี้เพราะพื้นฐานความรู้เป็นกระบวนการสังเกตการณ์ที่ได้รับการศึกษาเป็นเวลาหลายปีจะเป็นรากฐานก่อให้เกิดความเห็นต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยเฉพาะ^{๓๐}

๒.๑.๖ หลักการและแนวคิดเกี่ยวกับความคิดเห็น

ความพร้อม (Readiness) เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ ซึ่ง Dollard and Miller กล่าวว่า การเรียนรู้เกิดจากปัจจัยดังนี้

๑. แรงขับ (Drive) แรงขับปฐมภูมิ (Primary Drive) เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นได้จากภายนอก เช่น ความหิว ฯลฯ แรงขับทุติยภูมิ (Secondary Drive) เป็นสิ่งแสดงความต้องการภายใน เช่น การต้องการความมั่นใจ ฯลฯ

^{๓๐} ทวีลาภ ศิริสวัสดิบุตร, “ความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่ตำรวจจราจรที่มีต่อสาเหตุการเกิดอุบัติเหตุบนถนนวิภาวดีรังสิต”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๔.

๒. สิ่งเร้า (Stimulus) เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดปฏิกิริยาโต้ตอบ เกิดทั้งภายในและภายนอกการตอบสนองต่อสิ่งใดๆ ก็ตาม

๓. การตอบสนอง (Response) อาการที่แสดงออกมาเนื่องจากสิ่งเร้า

๔. สิ่งเสริมแรง (Reinforcement) เช่น การได้รับสิ่งตอบแทน ก็มีส่วนในการเรียนรู้เป็นการเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้ากับการตอบสนอง

มนัส สุวรรณ^๓ ได้กล่าวถึงความพร้อมที่เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความตระหนักแก่ผู้ที่ได้รับกิจกรรมของโครงการใดๆ มี ๒ ลักษณะคือ

๑. ความพร้อมภายนอก หมายถึง ความพร้อมทางเศรษฐกิจ คือ เป็นความสามารถที่จะรับภาระค่าใช้จ่ายอันอาจเกิดจากการมีค่าใช้จ่ายในการดำเนินกิจกรรม

๒. ความพร้อมภายในมีหลายประการ คือ ความพร้อมของระดับความรู้ความเข้าใจในเรื่องทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมของผู้รับกิจกรรม ส่วนความสามารถที่จะรับกลับเป็นความพร้อมทางสติปัญญา ซึ่งในแต่ละคนไม่เท่าเทียมกัน ความพร้อมทางร่างกายเป็นความพร้อมทางกายภาพและความพร้อมทางทัศนคติ หมายถึง ความคิดเห็นของผู้ที่จะรับกิจกรรมใดๆ ของโครงการเป็นไปในทางที่ดีก็ถือว่าพร้อมที่จะรับ

สรุปได้ว่า ความคิดเห็น เป็นสิ่งที่แสดงออกทางความรู้สึกต่อสิ่งใดสิ่งหนึ่ง โดยพิจารณาจากข้อเท็จจริง ประสบการณ์ สภาพแวดล้อม ทั้งนี้อาจแสดงออกมาในรูปแบบของคำพูด การเขียน หรือหรือการสื่อความหมายทางร่างกาย อย่างใดอย่างหนึ่ง จากพื้นฐานความรู้ที่มีอยู่เดิมและมีระดับแตกต่างกันในความคิดเห็น หรือเหตุการณ์ใดเหตุการณ์หนึ่ง โดยมีอารมณ์ ประสบการณ์ และสภาพแวดล้อมในขณะนั้นเป็นพื้นฐานประกอบในการแสดงความคิดเห็น ความคิดเห็นนั้น อาจมีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยก็ได้ ฉะนั้นความคิดเห็น จึงสามารถเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลา

^๓มนัส สุวรรณ, อังโน ศราวุธ เตละวานิชย์, “ความคิดเห็นของเกษตรกรผู้ปลูกกระเจี๊ยบเขียวต่อการผลิตทางการเกษตรอย่างถูกต้องและเหมาะสมสำหรับการปลูกกระเจี๊ยบเขียวเพื่อการส่งออก ในอำเภอบ้านแพ้ว จังหวัดสมุทรสาคร”, วิทยานิพนธ์ บริหารธุรกิจมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๑), หน้า ๕.

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

๒.๑.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาท

เมื่อกล่าวถึงบทบาทต้องคำนึงถึงหน้าที่เพราะว่าหน้าที่กับบทบาทจะไปด้วย กันเสมอ แต่แล้วในสภาพความเป็นจริงไม่ได้มาด้วยกันเสมอไป เพราะสาเหตุการจัดแย้งกันระหว่าง บทบาทกับหน้าที่อันเนื่องมาจากเจตคติที่ต่างกัน ค่านิยม หรือพื้นฐานทางสังคมที่ต่างกัน

คำว่า “บทบาท” ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายไว้ว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู หรืออีกนัยหนึ่งก็คือ การแสดงพฤติกรรมตามบทบาทหรือตำแหน่งหน้าที่^{๓๒} บทบาทจึงถือเป็นเรื่องจำเป็นและสำคัญสำหรับผู้ดำรงตำแหน่งในหน่วยงานต่างๆ มีนักวิชาการได้ให้ความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทในแง่มุมต่างๆ ดังนี้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ^{๓๓} กล่าวว่า บทบาท คือ การประกอบพฤติกรรมตามตำแหน่งหน้าที่ซึ่งเป็นไปตามความคาดหวังของสังคม ตามลักษณะการรับรู้และตามทีแสดงจริง บทบาทเป็นผลรวมของสิทธิและหน้าที่ เช่น บุคคลที่เป็นครู ก็ต้องประกอบพฤติกรรมในการสอนและอบรม เมื่อแสดงพฤติกรรมดังกล่าวแล้วจะเป็นไปตามที่สังคมคาดหวังหรือไม่ก็ตาม

งามพิศ สัตย์สงวน^{๓๔} ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาทคือพฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่าจะต้องปฏิบัติอย่างไร

สุพัตรา สุภาพ^{๓๕} ให้ความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมที่คาดหวังสำหรับผู้ที่อยู่ในสถานภาพต่างๆ ว่า จะต้องปฏิบัติอย่างไร เป็นบทบาทที่ คาดหวังโดยกลุ่มคนหรือสังคมเพื่อให้ผู้สัมพันธ์มีการกระทำกันทางสังคม

^{๓๒}ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒, (กรุงเทพมหานคร : นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖), หน้า ๖๐๒.

^{๓๓}สงวน สุทธิเลิศอรุณ, ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์อักษรพัฒนาพานิชย์, ๒๕๔๓), หน้า ๖๘.

^{๓๔}งามพิศ สัตย์สงวน, สังคมและวัฒนธรรมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

^{๓๕}สุพัตรา สุภาพ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๗๓.

อดุลย์ ตันประยูร^{๓๖} กล่าวถึงความหมายของบทบาทไว้ว่า บทบาท คือการกระทำการแสดงออกทางกริยา หรือการแสดงออกที่แสดงถึงทัศนคติของบุคคลตามสถานภาพทางสังคมต่างๆ

เหลือ เอกตะคุ^{๓๗} ได้สรุปว่า บทบาท หมายถึง รูปแนวทางของการแสดง พฤติกรรมแสดงความคิดเห็น และการปฏิบัติของบุคคลตามตำแหน่งหน้าที่ที่ได้รับจากสังคม เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสั่งสอนให้ความรู้แก่นักเรียน

วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข^{๓๘} ได้สรุปว่า บทบาท คือการกระทำตามหน้าที่ ที่กำหนดของบุคคล หรือพฤติกรรมที่คาดหวังและเห็นได้ ซึ่งเป็นการกระทำของบุคคล

สุนทร กุญชร^{๓๙} กล่าวว่า บทบาท หมายถึง แนวทางของการแสดงออกหรือปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่กำหนดไว้ในตำแหน่งทางสังคม ทางหน้าที่การงาน ตามสภาพแวดล้อมของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ เช่น ครูมีบทบาทหน้าที่ในการสอนให้ความรู้แก่ผู้เรียน ตำรวจมีบทบาทหน้าที่ในการรักษาความสงบภายในประเทศ เป็นต้น

สุรพล สุวดีกุล^{๔๐} กล่าวว่า บทบาท หมายถึง การกระทำหรือการปฏิบัติตามอำนาจหน้าที่ที่รับผิดชอบและการปฏิบัติตามตำแหน่ง ตามสถานภาพของแต่ละบุคคลที่เป็นอยู่ ถ้าตำแหน่งหรือสถานภาพเปลี่ยนไป บทบาทที่มีอยู่ก็จะเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย

^{๓๖}อดุลย์ ตันประยูร, **สังคมวิทยาการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๕), หน้า ๓๐.

^{๓๗}เหลือ เอกตะคุ, “บทบาทหน้าที่ของคณะกรรมการโรงเรียนมัธยมศึกษา ในทัศนะของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดนครราชสีมา”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๗), หน้า ๗.

^{๓๘}วรรณณี ภาณุวัฒน์สุข, “บทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมจัดการศึกษาตามการรับรู้ของผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา เขตกรุงเทพมหานคร”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๓), หน้า ๓๑.

^{๓๙}สุนทร กุญชร, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา จังหวัดชัยภูมิ”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๔๐}สุรพล สุวดีกุล, “ความคิดเห็นของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานต่อการพัฒนาการศึกษาของโรงเรียนประถมศึกษา สำนักงานการประถมศึกษาจังหวัดระนอง”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๖.

พินิจ เพ็ชรดารา^{๔๐} กล่าวสรุปว่า บทบาท หมายถึง พฤติกรรมการแสดงออกตามสถานภาพของแต่ละบุคคลในขณะที่ปฏิบัติหน้าที่นั้นๆ

ยนต์ ชุ่มจิต^{๔๑} ได้ให้ความเห็นว่า บทบาท หมายถึง ภาระที่ต้องรับผิดชอบตามสถานภาพของแต่ละบุคคล เช่น เป็นพ่อแม่ นอกจากจะเลี้ยงดูให้ลูกเติบโตแล้ว จะต้องมีบทบาทในการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ ป้องกันมิให้ลูกทำความชั่วหรือดูแลทุกข์สุขอื่นๆ ส่วนครูจะต้องมีบทบาทอื่นๆ นอกเหนือจากการอบรมสั่งสอนวิชาความรู้ เช่น ช่วยเหลือนักเรียนที่ขาดแคลนเสื้อผ้า อาหาร ส่งเสริมและพัฒนาจริยธรรมของนักเรียนและดูแลรักษาสุขภาพอนามัยของเด็กๆ

ปราชญา กล้าผจญ^{๔๒} ได้ให้ความหมายบทบาทไว้ว่า บทบาท หมายถึง สิ่งที่บุคคลจะต้องปฏิบัติให้สอดคล้องกับตำแหน่งหรือหน้าที่การงานที่ได้รับมอบหมาย เป็นการแสดงพฤติกรรมตามอำนาจหน้าที่ที่ได้รับมอบหมาย ให้เหมาะสมและสอดคล้องกับความคาดหวังของผู้ที่มอบหมายอำนาจนั้น

ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton)^{๔๓} ได้ให้ความหมายไว้ว่า บทบาทหมายถึงรูปลักษณ์ที่เป็นพลวัตรของสถานภาพ สถานภาพและบทบาทไม่สามารถแยกจากกันได้ ไม่มีบทบาทที่ปราศจากสถานภาพหรือสถานภาพที่ปราศจากบทบาท

ดังนั้น มนุษย์แต่ละคน แต่ละสถาบันต่างมีบทบาทหลายอย่างที่ซ้อนกันและกัน และต่างคนต่างได้แสดงบทบาทตามสิทธิหน้าที่หรือตามทัศนคติของตน บางครั้งการปฏิบัติบทบาทหนึ่งอาจจะไปขัดกับอีกบทบาทหนึ่งก็ได้ จึงมีความพยายามจัดบทบาทเพื่อความเหมาะสมในการแสดงบทบาทในสถานการณ์ต่างๆ ซึ่งในการกำหนดบทบาทของแต่ละคนจะมี ๒ ขั้นตอนคือ ขั้นที่เป็นบทบาททางความคิด และขั้นที่เป็นบทบาทในการแสดงพระสงฆ์ก็เช่นกัน โดยความเป็นพระสงฆ์ในทางศาสนา ย่อมต้องมีหน้าที่ในการประกาศหลักธรรมทางศาสนาสู่ศาสนิกชน และพระสงฆ์ยังได้รับการบำรุงจากประชาชนพระสงฆ์จึงต้องมีการจัดบทบาทในฐานะเป็นสถาบันทางสังคม ดังนั้น ความหมายของบทบาทก็คือ สถานภาพที่ถูกกำหนดขึ้นโดยสังคมของแต่ละสังคมและเกิดจากการตกลงกันเองของสังคมนั้น และเป็นความคาดหวังหรือคาดหวัง

^{๔๐}พินิจ เพ็ชรดารา, “บทบาทของคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานตามการรับรู้ของ ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา สังกัดกรมสามัญศึกษา กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐.

^{๔๑}ยนต์ ชุ่มจิต, *ความเป็นครู*, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓

^{๔๒}ปราชญา กล้าผจญ, *พฤติกรรมผู้นำทางการศึกษา*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๐), หน้า ๓๓.

^{๔๓}ราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton, ๑๙๖๗ อ้างในนภยา วิสุทธิใจ, ๒๕๓๘, หน้า ๓๔)

ต่อบทบาทนั้นๆ ของสังคม โดยทุกสังคมจะกำหนดบทบาทหรือได้รับการถ่ายทอดสืบต่อๆ กันมา โดยสังคมหรือกลุ่มชนนั้นๆ บางครั้งก็เกิด ขึ้นเองโดยที่ไม่ได้ถูกกำหนดหรือคาดหมายจากสังคม เพราะเป็นบทบาทที่ถูกกระทำโดย มโนธรรม

จากแนวคิดทฤษฎีต่างๆ สรุปได้ว่า บทบาท คือ พฤติกรรมของบุคคลที่แสดงออกมา ตามหน้าที่หรือตำแหน่งที่เป็นอยู่ในขณะนั้น เพื่อให้เป็นที่รู้เห็นของบุคคลอื่น และการแสดงออก ถึงบทบาทหน้าที่ในขณะนั้น บางครั้งในคนเดียวก็มีทั้งบทบาทและหน้าที่ในขณะเดียวกันหรือ อาจมีหลายบทบาทและหน้าที่ในขณะเดียวกันก็ได้ ทฤษฎีก็มีทั้งบทบาทมองบุคคลในฐานะ เป็นสมาชิกของสังคมที่อาศัยบทบาทเป็นตัวเชื่อมในการมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่นๆ ความเข้าใจ บทบาทและความสามารถในการแสดงบทบาทจะเป็นอุทาหรณ์ กรณีชีวิตความสำเร็จหรือล้มเหลว ของบุคคลของผู้ดำรงสถานภาพต่างๆ ในสังคมได้

๒.๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับบทบาท

เมื่อกล่าวถึงเรื่องพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล สิ่งที่จะเว้นไม่ได้ในการพิจารณา ถึงการแสดงพฤติกรรม คือบทบาทของบุคคลเพราะการแสดงพฤติกรรมหรือการกระทำของบุคคล มีความเชื่อมโยงกับบทบาทที่พึงมีของบุคคล เป็นการแสดงให้รู้ว่าตนเอง เป็นใครอยู่ในสถานภาพ ใดและควรมีบทบาทพฤติกรรมอย่างไร ซึ่งมีผู้จำแนกประเภทบทบาทได้ ดังนี้

สงวน สุทธิเลิศอรุณ ได้สรุปทฤษฎีบทบาทต่อไปนี้^{๔๔}

ทฤษฎีบทบาทของราล์ฟ ลินตัน (Ralph Linton's Role Theory) ได้กล่าวว่า ตำแหน่ง หรือสถานภาพเป็นผู้กำหนดบทบาท เช่น บุคคลที่มีตำแหน่งเป็นครูต้องแสดงพฤติกรรมเป็น ตัวอย่างที่ดีแก่ลูกศิษย์

ทฤษฎีบทบาทของโฮมันน์ (Homann's Role Theory) ได้กล่าวไว้ว่า บุคคลจะเปลี่ยน บทบาทไปตามตำแหน่งเสมอ เช่น ตอนกลางวันแสดงบทบาทสอนหนังสือเพราะมีตำแหน่งเป็นครู ตอนเย็นแสดงบทบาทเรียนหนังสือเพราะมีตำแหน่งเป็นนิสิตภาคสมทบ เป็นต้น

ทฤษฎีบทบาทของพาร์สัน (Parson's Role Theory) กล่าวว่าไว้ว่า ความสัมพันธ์ระหว่าง มนุษย์ในสังคมทำให้มนุษย์ต้องเพิ่มบทบาทของตน เช่น บุคคลมีเพื่อนมากก็ต้องแสดงบทบาทมาก ขึ้นเป็นเงาตามตัว

^{๔๔}สงวน สุทธิเลิศอรุณ, **ทฤษฎีและปฏิบัติการทางจิตวิทยาสังคม**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ อักษรพัฒนพานิชย์, ๒๕๔๗), หน้า ๖๕-๗๑.

ทฤษฎีบทบาทเมอร์ตัน (Merton's Role Theory) ได้กล่าวว่า บุคคลแต่ละคนจะต้องมีตำแหน่งและบทบาทควบคู่กันไปซึ่งไม่เหมือนกัน บทบาทจะมีมากขึ้นอยู่กับทักษะของสังคมที่เขาสังกัดอยู่ ตลอดจนลักษณะของบุคคลในสังคมนั้น

ทฤษฎีบทบาทของกู๊ด (Good's Role Theory) กล่าวไว้ว่า บทบาท คือ แบบแผนของพฤติกรรมที่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ของแต่ละบุคคลและบทบาทดังกล่าวควรเป็นไปตามข้อตกลงที่มีต่อสังคมนั้นๆ

ทฤษฎีบทบาทของกัสกิน (Guskin's Role Theory) ได้กล่าวว่า พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนคือผลที่ได้จากตำแหน่งทางสังคมของเขานั้นเอง และทฤษฎีบทบาทจัดเป็นข้อตกลงประการแรกที่สถาบันต่างๆ ในสังคมคาดหวังว่าบุคคลที่ได้รับตำแหน่งต่างๆ ควรปฏิบัติอย่างไร

งานจังก์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ ได้กล่าวถึงบทบาทว่า ประกอบด้วยลักษณะต่างๆ ๓ ประการ คือ^{๔๖}

๑. บทบาทในอุดมคติ (ideal role) ได้แก่ บทบาทที่กำหนดไว้เป็นกฎหมาย หรือตามความคาดหวังของบุคคลทั่วไปในสังคม เป็นแบบฉบับที่สมบูรณ์ซึ่งผู้ที่มีสถานภาพ หนึ่งๆ ควรกระทำแต่อาจไม่มีใครทำตามนั้น

๒. บทบาทตามที่บุคคลเข้าใจหรือรับรู้ (perceived role) เป็นบทบาทที่ขึ้นอยู่กับบุคคลนั้นๆ จะคาดคิดด้วยตัวเองว่าควรเป็นอย่างไร ทั้งนี้ย่อมเกี่ยวข้องกับทัศนคติ ค่านิยมหรือบุคลิกภาพและประสบการณ์ของบุคคลแต่ละคน

๓. บทบาทที่แสดงออกจริง (actual / enacted role) ได้แก่ การกระทำที่บุคคลปฏิบัติจริง ซึ่งย่อมขึ้นอยู่กับสถานการณ์เฉพาะหน้าในขณะนั้นด้วย

ผู้วิจัยได้ศึกษาทฤษฎีบทบาท ซึ่งเป็นทฤษฎีย่อยในทฤษฎีการกระทำระหว่างกันด้วยสัญลักษณ์ (Symbolic Interaction Theory) โดยกล่าวถึงลักษณะของสังคมมนุษย์ และลักษณะของปัจเจกบุคคลแล้ว ย้ำให้เห็นว่า ตัวเชื่อมระหว่างมนุษย์กับสังคมนั้นก็คือบทบาท สังคมมนุษย์คือโรงละครมนุษย์แต่ละคนคือตัวแสดงที่มีบทบาทชัดเจนสำหรับแสดงมีบทละคร เป็นตัวกำกับมนุษย์แต่ละคนมีตำแหน่งต่างๆ ชัดเจนที่จะต้องดำรง มีบรรทัดฐานสังคมควบคุมพฤติกรรมตัวละครต้องเชื่อฟังผู้กำกับ มนุษย์ทุกคนก็ปรับตัวเข้ากับผู้ชม ต้องสวมบทบาทผู้ชมประเภทต่างๆ (Generalized Others) และประการสุดท้ายต้องอาศัยความรู้ความชำนาญตนช่วยในการแสดงอาศัยศักยภาพของตนและทักษะในการแสดงบทบาทเข้าช่วยซึ่ง เป็นที่จะต้องใช้ในการติดต่อสัมพันธ์กับ

^{๔๖}งานจังก์ อดิวัฒนสิทธิ์ และคณะ, สังคมวิทยา, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๔๕.

ผู้อื่น บทบาท คือ การทำหน้าที่ตามตำแหน่งที่ได้รับมอบหมายโดยการปฏิบัติตามความรู้ความสามารถของบุคคลด้วยการปฏิบัติจริง โดยบทบาทนี้สามารถแบ่งไปถึงพฤติกรรมและลักษณะของผู้ดำรงตำแหน่งนั้นๆ ได้อีกด้วย ซึ่งในบางครั้งบทบาทก็เป็นตัวชี้วัดด้านความสัมพันธ์ และความสำเร็จของแต่ละคนได้

๒.๓ บทบาทพระสงฆ์กับการเผยแผ่พระพุทธศาสนา

ประวัติการแพร่หลายของพระพุทธศาสนาเข้ามาสู่ประเทศไทยนั้น เท่าที่เห็นนิยมถือการแบ่งยุค ตามพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาเทววงศ์วโรปการ ที่ทรงไว้ในหนังสือตำนานพุทธเจดีย์สยาม ซึ่งได้แบ่งไว้เป็น ๔ ยุค ดังนี้ ยุคที่ ๑ ลัทธิหินยานอย่างเถรวาท ยุคที่ ๒ ลัทธิมหายาน ยุคที่ ๓ ลัทธิมหายานอย่างพุทฺถม และยุคที่ ๔ ลัทธิลังกาวงศ์

ยุคที่ ๑ นั้น หมายถึงพระพุทธศาสนานิกายหินยาน หรือเถรวาทแบบเดิมที่พระโสณะและพระอุตตระ ศาสนทูตสายที่ ๒ ใน ๕ สายของพระเจ้าอโศกมหาราช นำเข้ามาสู่ดินแดนสุวรรณภูมิ ตั้งแต่สมัยทวารวดีในพุทธศตวรรษที่ ๓ เมื่อชนชาติไทยยังมิได้เป็นใหญ่ในดินแดนแถบนี้พระพุทธศาสนาแบบนี้ได้เจริญรุ่งเรืองอยู่ยาวนาน และมีอิทธิพลสืบเนื่องมา โดยเฉพาะในภาคกลางของไทย จนถึงสมัยที่ชนชาติไทยตั้งตนเป็นใหญ่ได้ในสุโขทัย

ยุคที่ ๒ ประวัติของชนชาติไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาแบบมหายานนั้น อาจแยกได้เป็น ๒ ตอน คือ การรับนับถือของชนชาติไทยในอาณาจักรอโยธยา ผ่านทางประเทศจีน สมัยพระเจ้าเม็งตี้ในตอนต้นพุทธศตวรรษที่ ๗ เป็นตอนหนึ่ง และตอนที่ ๒ แยกเป็น ๒ ระยะ คือ ครั้งแรกในสมัยที่อาณาจักรศรีวิชัยรุ่งเรืองราว พ.ศ.๑๓๐๐ กษัตริย์แห่งอาณาจักรศรีวิชัยผู้นับถือพระพุทธศาสนานิกายมหายาน มีเมืองหลวงอยู่ที่สุมาตรา ได้แผ่อำนาจเข้ามาถึงแหลมมลายู ได้ดินแดนตั้งแต่จังหวัดสุราษฎร์ธานีลงไปไว้ในครอบครอง พระพุทธศาสนานิกายมหายานจึงแผ่เข้ามาในภาคใต้ของประเทศไทย ครั้งที่สองในสมัยลพบุรี ขอมแผ่อำนาจเขตเข้ามาครอบครองประเทศไทย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคกลางทั้งหมด ในราว พ.ศ.๑๕๕๐ พระพุทธศาสนาแบบมหายาน ซึ่งขอมรับมาจากศรีวิชัยจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้พร้อมด้วยภาษาสันสกฤต และได้เจริญคู่เคียงกับพระพุทธศาสนาแบบหินยานที่มีมา แต่เดิม

ยุคที่ ๓ ในราว พ.ศ.๑๖๐๐ พระเจ้านรุตมหาราชหรืออโนรธามังข่อเรื่องอำนาจแผ่อำนาจจักรพุทฺถมเข้ามา ได้อำนาจเขตล้านนาและล้านช้าง พระพุทธศาสนาหินยานแบบพุทฺถมที่กษัตริย์องค์นี้นับถือจึงแผ่เข้ามาในดินแดนแถบนี้ด้วย

ยุคที่ ๔ เมื่อชนชาติไทยเป็นอิสระจากขอม ตั้งอาณาจักรสุโขทัยขึ้น ครั้งถึง พ.ศ.๑๘๒๐ พ่อขุนรามคำแหงได้ขึ้นครองราชย์ ได้ทรงสดับกิตติศัพท์พระสงฆ์ที่ไปศึกษาที่ลังกา กลับมา

ตั้งสอนอยู่ที่นครศรีธรรมราช มีความรอบรู้พระธรรมวินัย และมีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส จึงได้ทรงอาราธนาขึ้นมั่งตำหนักและเผยแพร่นำสอน ณ กรุงสุโขทัย เรียกชื่อพระพุทธศาสนานิกายหินยานตามแหล่งที่มาว่า ลังกาวงศ์ และเป็นแบบที่เจริญรุ่งเรืองสืบมาจนเป็นศาสนาประจำชาติไทยถึงทุกวันนี้^{๔๗}

จากยุคที่ ๔ หรือยุคสุโขทัย ราว พ.ศ.๑๘๐๐ นี้เองที่ทำให้มองเห็นความสัมพันธ์และความสำคัญ ที่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้ามาในชีวิตคนไทยมากขึ้น และในสมัยนี้เป็นสมัยที่ชนชาติไทยมีประวัติแห่งอิสราภาพต่อกันเป็นของตนเอง มีระบบการและผลงานสร้างสรรค์ พร้อมทั้งหลักฐานต่างๆ ที่ชี้แจงได้ว่า เมื่อพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเสด็จขึ้นครองราชย์ใน พ.ศ.๑๘๒๐ แล้วพระองค์ได้แผ่ขยายอาณาเขตออกไปอย่างกว้างขวาง รวมทั้งทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ก้าวหน้า ทรงบำรุงพระศาสนาและการศึกษา โดยอาราธนาพระสงฆ์ลังkawงศ์ ผู้รอบรู้พระไตรปิฎกจากนครศรีธรรมราชมาพำนักในกรุงสุโขทัย ดังความปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ ๑ ว่า “พ่อขุนรามคำแหงกระทำไยทานแก่มหาเถร สังฆราชปราชญ์เรียนจบปิฎกไตร หลวกกว่าปุ่ครูในเมืองนี้ทุกคนลูกแต่เมืองศรีธรรมราชมา” พระสงฆ์ลังkawงศ์ที่มาจากนครศรีธรรมราชพำนักอยู่ ณ วัดอรัญญิกนอกเมือง พ่อขุนรามคำแหงเสด็จไปนมัสการเป็นประจำทุกวันพระกลางเดือน และสิ้นเดือน นอกจากนั้นประชาชนชาวสุโขทัยยังเป็นผู้ยึดมั่นในศาสนา รวมทั้งกษัตริย์ในสมัยสุโขทัยทุกๆ พระองค์

เมื่อถึงสมัยพระเจ้าลิไท เสด็จขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ.๑๘๕๗ ทรงทำนุบำรุงบ้านเมืองให้ร่มเย็นเป็นสุข บำรุงพระศาสนาด้วยการสร้างเจดีย์ วิหาร และสังฆาวาส บำรุงการเล่าเรียนพระไตรปิฎก ทรงสร้างปราสาทราชมนเฑียรสถาน แล้วทรงเผด็จสงฆ์ให้เข้าไปเรียนพระไตรปิฎกในบริเวณมหาปราสาทนั้น ทรงรับภาระสั่งสอนศีลธรรมแก่ประชาชน^{๔๘}

จากสมัยสุโขทัยจนถึงสมัยอยุธยา โดยเฉพาะสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ นอกจากทรงจัดการปกครองบ้านเมืองให้มีระเบียบเรียบร้อยและเข้มแข็งอย่างดีแล้ว พระองค์ได้ทรงทำนุบำรุงพระศาสนาเป็นการใหญ่ รวมถึงทรงผนวชใน พ.ศ.๒๐๐๕ จากนั้นประเพณีการบวชเรียนจึงถือเป็นเรื่องสำคัญ รวมทั้งประชาชนนิยมสร้างวัดมากขึ้น แม้หลังจากสมัยสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแล้วก็ตาม

^{๔๗}พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ปรยุโต), “พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต” ใน ประชุมทางวิชาการเรื่อง พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย, (กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๑๓), หน้า ๓๐๕ – ๓๑๑.

^{๔๘}กรมศิลปากร, จารึกสมัยสุโขทัย, (กรุงเทพมหานคร : กรมศิลปากร, ๒๕๒๗), หน้า ๔๓ – ๔๔.

สมัยธนบุรีและรัตนโกสินทร์ จากรัชกาลที่ ๑ ถึงรัชกาลที่ ๔ ช่วงสมัยกรุงธนบุรีทรงสร้างวัดเพิ่มเติม เนื่องจากอยู่ในระยะสร้างกรุงใหม่ รวมทั้งโปรดให้อาราธนาพระสงฆ์ที่มีศิลาจารวัตรมาพำนักในเมืองใหม่ สมัยรัชกาลที่ ๑ ของกรุงรัตนโกสินทร์ทรงโปรดให้มีการทำสังคายนาพระไตรปิฎกขึ้นที่วัดมหาธาตุ โปรดบำรุงการเล่าเรียนพระปริยัติธรรม ให้ราชบัณฑิตบอกหนังสือพระในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัชกาลที่ ๒ สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงขยายหลักสูตรการเรียนบาลีออกไปจาก ๓ คือ เปรี๊ยะตรี เปรี๊ยะโท เปรี๊ยะเอก เป็น ๕ ประโยค สมัยรัชกาลที่ ๓ ทรงส่งเสริมการสร้างวัดเพิ่มมากมาย รวมถึงอุปถัมภ์พระสงฆ์มากขึ้น มีพระสงฆ์บวชมากเป็นพิเศษกว่าสมัยก่อนๆ ทรงส่งเสริมการศึกษาพระพุทธรูปศาสนา จัดสอบในวัดที่สถิตสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวหรือในพระบรมมหาราชวัง พระราชทานอุปถัมภ์แก่พระภิกษุสามเณรที่สอบได้ตลอดถึงโยมบิดามารดา ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงพยายามหาทางให้พระภิกษุสามเณรเคร่งครัดในความประพฤติปฏิบัติต่างๆ และได้ทรงพระราชทานอุปถัมภ์บำรุงกิจการพระศาสนาสืบมาโดยลำดับ

๒.๓.๑ บทบาทของพระสงฆ์ทางด้านการศึกษา

การเรียนการสอนในสมัยก่อนที่จะมีเป็นแบบแผน เช่น เป็นรูปชั้นเรียน มีกำหนดเวลาแน่นอนตายตัว อย่างโรงเรียนในความหมายของปัจจุบันนั้นยังไม่มี ทั่วไปเป็นการเรียนการสอนอย่างไม่เป็นระบบขึ้นกับครูผู้สอน และตามแต่สถานที่สิ่งแวดล้อมอำนวย ส่วนมากลูกชาวบ้านเมื่อมาเรียนสามารถอ่านเขียนตัวพยัญชนะและแจกลูกถึงแม่เฒ่าแล้ว ก็มักจะลาพระอาจารย์กลับไปอยู่บ้านเพื่อช่วยพ่อแม่ประกอบอาชีพ ถ้าพ่อแม่มีกำลังก็ให้ลูกไปเรียนต่อ จนอายุครบบวชก็บวชเรียนพระธรรมวินัยต่อไป จะได้เรียนหนังสือขอมหรือภาษาบาลีบ้าง และหากไม่บวชแต่สมัครใจเรียนวิชาชีพอื่น พ่อแม่ก็มักนำไปฝากพระสงฆ์ที่ท่านมีความรู้ในวิชานั้นๆ เมื่อชาวบ้านนิมนต์ พระที่มีความรู้ไปทำอะไร ลูกศิษย์ก็มักจะได้รับความรู้และจดจำไว้จนช้านานในที่สุด และเมื่อไม่ได้เรียนหนังสือและไม่ได้ไปรับราชการที่เกี่ยวกับหนังสือในวัง ก็ไม่รู้จะเอาความรู้ไปทำอะไรนาน เข้าก็ลืมหมด^{๔๕}

สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นสมัยของการปฏิรูปการเศรษฐกิจและสังคมครั้งแรกของเมืองไทย งานด้านพระศาสนาที่ได้รับการปรับปรุงด้วย พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้มีอาจารย์สอนเลข สอนหนังสือไทยในทุกๆ พระอาราม เนื่องจากทรงมีพระดำริว่าเด็กผู้ชายที่จะสนใจเล่าเรียนหนังสือไทย ลายมือวิชาหนังสือและกระบวนเลขโหรอย่างที่เป็นมานั้นน้อย ส่วนผู้ปกครองก็มีประสงค์จะให้บุตรหลานของตนได้เรียน แต่เมื่อนำไปฝากไว้กับพระก็จะมี

^{๔๕} พระศรีวิสุทธิโมลี (ประยูร ปยุตโต), “พระพุทธศาสนากับการศึกษาในอดีต” ในประชุมทางวิชาการเรื่อง พระพุทธศาสนากับการศึกษาในประเทศไทย, หน้า ๓๒๖ – ๓๓๐.

เด็กที่เอาใจใส่จะได้วิชาไปน้อย หากเป็นเช่นนี้ผู้ที่จะเรียนรู้หนังสือไทย ลายมือ และเลขไทย ก็จะเสื่อมสูญ จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งพระราชอาณัติ พระครูฐานานุกรมเปรียญที่ได้รับพระราชทานนิตยภัตตามฐานาศักดิ์ในพระอารามหลวง สำหรับจะได้สั่งสอนพระภิกษุสามเณร ศิษย์วัด

เหตุที่ทรงมีพระดำริให้เริ่มมีการสอนที่วัด เนื่องจากการศึกษาของไทยแต่เดิมมา ศูนย์กลางจะมีอยู่ ๒ แห่ง คือ วัดกับวัง เนื่องจากสถานที่ทั้งสองแห่งนั้นเป็นที่รวมความรู้ ศิลปและช่างฝีมือ แต่วังเป็นสถานที่ที่คนทั่วไปเข้าไม่ถึง คนส่วนมากจึงมุ่งเข้ารับการศึกษาวัด เนื่องจากมีแพร่หลายในทุกถิ่น เป็นสถานที่เปิดสำหรับคนทั่วไป เป็นศูนย์กลางและเป็นแหล่งให้การศึกษาแก่ประชาชนส่วนใหญ่

จากเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดให้มีประกาศโรงเรียนขึ้นเมื่อวันศุกร์เดือน ๖ แรม ๓ ค่ำ ปีระกา สัปตศก ๑๒๔ (พ.ศ. ๒๔๒๘) โดยใช้วัดเป็นสถานศึกษา ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การศึกษาที่พระสงฆ์พึงจัดนั้น แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ วิชาขั้นต้น เช่น หนังสือสอนเพียงอ่านออกเขียนได้ เลขเพียงทำบวก ลบ คูณ หาร สามัญได้ และธรรมจริยา เพียงให้รู้บุญบาปข้อดีต่างๆ ที่ควรรู้ เรียกว่า “มูลศึกษา” วิชาต่อไปนั้นจนถึงสอบไล่ได้ประโยค ๑ จึงเป็น “ประถมศึกษา” บริบูรณ์ การศึกษาชั้นมูลศึกษานั้น โดยปกติให้สอนตามวัด เนื่องจากเมื่อรัฐเปิดโรงเรียนขึ้นแล้ว ประชาชนที่อยู่ในบริเวณโรงเรียนก็ส่งบุตรหลานไปเรียนแต่บรรดาศิษย์วัดก็ไม่ได้เรียนต่อ และคนก็ไม่นิยมส่งบุตรหลานมาอยู่วัดเพื่อให้เข้าเรียน แต่ส่งบุตรหลานไปโรงเรียนเลย รัชกาลที่ ๕ จึงโปรดให้จัดการศึกษาดังนี้ ๑) ตำบลใดมีเด็กที่ไม่มีความรู้อ่านออกเขียนได้ ทำเลข สามัญบวก ลบ คูณ หาร ได้มากกว่า ๓๐ คน ยังไม่สร้างโรงเรียน แต่ให้สอนทั้งชั้นมูลและประถมศึกษาโดยพระสงฆ์ ๒) หากมีนักเรียนมีความรู้พื้นมูลศึกษาขึ้นไปกว่า ๓๐ คน จึงสร้างโรงเรียนประถมศึกษา

การจัดตั้งโรงเรียนให้หาศาลา หรือสถานที่แห่งหนึ่งแห่งใดในวัดใดวัดหนึ่งตั้งเป็นโรงเรียน ส่วนครุฑจากพระสงฆ์ที่มีความรู้สูงพอจะสอนชั้นประถมศึกษาได้มาเป็นครู และพระสงฆ์ที่มาสอนจะได้รับบริบทอุดหนุนกว่าปกติจากการแนะนำชักชวนทายาททั้งหลายให้ออกทรัพย์เกื้อกูล รวมไปถึงการบอกบุญเรียกรื้อเพื่อสร้างสถานที่ที่ใช้ศึกษาเล่าเรียนด้วย

นอกจากจัดการเรียนการสอนแล้ว พระสงฆ์โดยเจ้าคณะมณฑลจะดำเนินการสอบไล่ในส่วนของหัวเมือง ส่วนในกรุงเทพมหานคร กระทรวงศึกษาธิการจะดำเนินการสอบไล่เอง

ตั้งแต่อดีตวัดกับวังได้ร่วมมือกันให้การศึกษาแก่ประชาชนมาโดยตลอด จนถึงการจัดการศึกษาแผนใหม่ในสมัยรัชกาลที่ ๕ วัดและคณะสงฆ์ยังให้ความร่วมมือจัดการศึกษาของชาติอยู่ โดยเฉพาะในระดับมูลศึกษาและประถมศึกษา และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์เองเป็นผู้จัดการ

ศึกษาหัวเมือง เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ การศึกษาระบบเก่า (ระบบวัด) กับการศึกษาระบบใหม่จึงแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด หน้าที่ทางให้การศึกษาโดยตรงของพระสงฆ์ จึงจำกัดอยู่แต่ในวัดและประชาชนในวงแคบเท่านั้น

อย่างไรก็ตาม จากความสำคัญของวัดและพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้เกิดประเพณีที่สำคัญที่พระพุทธศาสนาไปเกี่ยวข้องกับการศึกษามาจนถึงปัจจุบัน คือ^{๕๐} ๑) ประเพณีวัดเป็นศูนย์กลางการศึกษาเล่าเรียนของชุมชน และพระสงฆ์เป็นครูผู้ทำหน้าที่อบรมสั่งสอน ชาวกรุงและชาวเมืองในปัจจุบันอาจมองไม่ค่อยเห็น แต่สำหรับชาวบ้านในชนบทห่างไกลยังพอมองเห็น แม้ไม่เป็นศูนย์กลางเหมือนแต่ก่อน ก็พอเป็นช่องทางหรือที่พึ่งแห่งสุดท้าย และ๒) ประเพณีบวชเรียน ซึ่งมีความหมายว่าบวชคู่กับเรียน เมื่อบวชแล้วต้องเรียนหรือบวชก็เพื่อเรียน แล้วหมายความว่าเลยไปถึงบวชอยู่แค่เรียน เรียนแล้วใครอยู่พียงอยู่ ไม่ใคร่อยู่พียงสึกไป

ในปัจจุบัน บทบาทของพระสงฆ์ในด้านให้การศึกษาแก่ประชาชนนั้น อาจแบ่งได้ดังนี้ ๑. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ ๒. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ๓. ธรรมศึกษา และ ๔. ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียน/พระธรรมวิทยากร

๑. ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์

ในปี พ.ศ.๒๕๑๖ สมเด็จพระสังฆราชสกลมหาสังฆปริณายก (วาสน์ วาสโน) ได้ทรงปรารภกับนายอภัย จันทวิมล รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการสมัยนั้นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มีพระราชประสงค์ที่จะให้ทางคณะสงฆ์พิจารณาหาทางจัดการสอนเด็กและประชาชนให้มีความรู้อ่านออกเขียนได้ แม้ว่าจะมีโรงเรียนในระบบการศึกษาของชาติรับผิดชอบอยู่ก็ตาม แต่ปัญหาสำคัญคือ รัฐไม่สามารถจัดการศึกษาให้เด็กได้เข้าเรียนก่อนเกณฑ์ได้ทั้งหมด เนื่องจากเกณฑ์บังคับของเด็กเรียนชั้นประถมต้องอายุ ๘ ปีขึ้นไป เมื่ออายุครบเกณฑ์ก็อาจมีเด็กไม่น้อยที่ต้องเรียนซ้ำชั้นอยู่ ไม่สามารถขึ้นไปเรียนในชั้นประถมปีที่ ๒ ได้ แม้ว่าการกระทรวงศึกษาธิการได้จัดตั้งโรงเรียนอนุบาลขึ้นเพื่อแก้ปัญหา โดยมีทั้งรัฐและเอกชนจัด แต่ต้องอาศัยการลงทุนมาก

จากแนวคิดดังกล่าวและเห็นว่าวัดต่างๆ ก็มีช่วยเหลือในด้านการศึกษาของประชาชน เช่น ใช้พื้นที่วัดเป็นที่ตั้งโรงเรียน ส่งเสริมการจัดตั้งโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่ เป็นต้น กระทรวงศึกษาธิการ จึงขอความอนุเคราะห์จากคณะสงฆ์ให้วัดจัดตั้งโรงเรียนวัดขึ้นสอนเด็กที่มีอายุก่อนเกณฑ์บังคับเข้าเรียนในโรงเรียนตามกฎหมายว่าด้วยการประถมศึกษา โดยมีพระเป็นครู ใน

^{๕๐}พระราชวรรมณี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เรือนแก้วการพิมพ์, ๒๕๒๕), หน้า ๒ – ๓.

ขั้นต้นเลือกวัดที่มีสถานที่กว้างขวาง และมีพระภิกษุที่พอจะสามารถทำการสอนก่อนเกณฑ์บังคับ โดยก่อนหน้าที่กระทรวงศึกษาจะดำเนินตามนโยบายนี้ มีบางวัดได้ทำโครงการขึ้นก่อนหน้านี้อยู่แล้ว

เมื่อเริ่มดำเนินการ กรมการศาสนาได้วางหลักเกณฑ์โครงการจัดตั้งโรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์ของกระทรวงศึกษาธิการ เสนอต่อมหาเถรสมาคม ดังนี้

๑) เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้นเพื่อการกุศล โดยไม่เก็บค่าธรรมเนียมใดๆ ทั้งสิ้น

๒) ให้ชื่อว่า “โรงเรียนวัด...”

๓) ให้สอนเด็กก่อนเกณฑ์บังคับตามกฎหมายทั้งชาย - หญิง อายุตั้งแต่ ๕ ปี

ถึงอย่างเข้าปีที่ ๘

๔) ให้พยายามสอนผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือ ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้ด้วย

๕) ครูผู้สอนคือ พระภิกษุ สามเณร และจะให้ฆราวาสเป็นครูช่วยสอนก็ได้

๖) ความมุ่งหมายของโรงเรียน คือเตรียมเด็กให้พร้อมที่จะเข้าเรียนในภาคบังคับ กับอบรมในด้านกิริยามารยาทและศีลธรรม ตลอดจนสอนผู้ใหญ่ให้มีความรู้ขั้นอ่านออกเขียนได้

๗) ในขั้นต้นให้จัดตั้งตามวัด และศาสนศึกษาต่างๆ อย่างน้อยอำเภอละ ๒ แห่ง

ในปัจจุบันได้เปลี่ยนชื่อจาก “โรงเรียนวัดสอนเด็กก่อนเกณฑ์” เป็น “ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด” ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๓๑ เป็นต้นมา และรับเด็กเล็กทั้งชาย-หญิง ตั้งแต่อายุ ๓ ปี ถึงย่างปีที่ ๖^{๕๐}

๒. โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

ประเทศไทยได้ตั้งโรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นแห่งแรก ที่มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย มหาวิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ไทย วัดมหาธาตุ กรุงเทพมหานคร เมื่อ ๑๒ กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๐๑ โยได้มาจากการดูงานของพระพิมลธรรม (อาจ อาสภเถระ) สังฆมนตรีว่าการองค์การปกครองคณะสงฆ์ไทย และองค์สภานายกมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้เดินทางไปดูกิจการพระพุทธศาสนาที่ประเทศศรีลังกาเมื่อประมาณปี พ.ศ.๒๔๙๖ – ๒๕๐๐ ได้เห็นการอบรมศีลธรรม วัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีทางพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะในวันอาทิตย์ ปรากฏว่าประเทศศรีลังกาซึ่งได้จัดตั้งขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ.๒๔๒๕ และได้ผลดีมาก จึงนำมาเริ่มจัดตั้งในประเทศไทย

^{๕๐}กรมการศาสนา, พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๔๑ – ๑๔๓.

หน่วยงานนี้ในระยะแรกขึ้นตรงต่อสำนักธรรมวิจย มีการบรรยายธรรม ฝึกสมาธิ ให้แก่บุคคลทั่วไปในวันอาทิตย์ และวันธรรมสวนะ ในปี พ.ศ.๒๕๐๕ จึงได้ยกฐานะโรงเรียน พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้นเป็นแผนกหนึ่งต่างหาก เรียกว่า “แผนกโรงเรียนพระพุทธศาสนาวัน อาทิตย์”

จากการเริ่มก่อตั้งในปี พ.ศ.๒๕๐๑ จนกระทั่งถึงปี พ.ศ.๒๕๐๓ มีนักเรียนมาสมัคร เป็นจำนวนมาก สภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย จึงได้เปิดโรงเรียนขึ้นเป็นแห่งที่ ๒ ต่อมาปี พ.ศ.๒๕๐๓ จึงมีวัดต่างๆ เช่น วัดอนงคาราม วัดเบญจมบพิตร วัดปากน้ำ เป็นต้น ได้เปิดขึ้นอีก เป็นจำนวนมาก จนปี พ.ศ.๒๕๑๘ กรมการศาสนาจึงรับ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ต่างๆ เข้าอยู่ในความอุปถัมภ์ และจัดสรรงบประมาณตามจำนวนนักเรียน

ในปัจจุบัน โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์วัดต่างๆ ในความอุปถัมภ์ของ กรมการศาสนา ในกรุงเทพมหานคร มี ๔๔ โรง ต่างจังหวัด ๘๐๐ โรง ทั้งนี้ตั้งอยู่ในวัด ๘๒๖ ศูนย์ โรงเรียน ๑๐ ศูนย์ สมาคม ๑ ศูนย์ และค่ายทหาร ๑ ศูนย์^{๕๒}

๓. ธรรมศึกษา

หลักสูตรแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก เมื่อสอบผ่านจะได้รับ ประกาศนียบัตร ธรรมศึกษาตรี ธรรมศึกษาโท และธรรมศึกษาเอก

๔. พระธรรมวิทยากร

แผนกพระธรรมวิทยากรดำเนินงานโดยสภาการศึกษามหาจุฬาราชวิทยาลัย มี ประธานนักศึกษาเป็นหัวหน้าโดยตำแหน่ง เป็นหน่วยงานของคณะกรรมการนักศึกษา ขึ้นกับกอง กิจการนักศึกษาได้จัดตั้งขึ้นเมื่อปี พ.ศ.๒๕๐๘ โดยมีความเห็นว่าเยาวชนซึ่งเป็นอนาคตของชาติ และของพระพุทธศาสนานั้นควรจะเป็นผู้เพียบพร้อมไปด้วยความรู้ทางวิชาการ และศีลธรรมควบคู่ กันไป อันจะเป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ และพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ด้วยเหตุนี้พระ นักศึกษาซึ่งเป็นกรรมการนักศึกษาในสถาบันแห่งนี้เห็นว่า พระนักศึกษาควรจะเป็นผู้มีส่วนในการ อบรม สั่งสอนศีลธรรมวัฒนธรรมและปลูกฝังค่านิยมอันดีงามแก่เยาวชน จึงจัดตั้งแผนกนี้ขึ้น เรียกว่า “แผนกพระธรรมวิทยากร” โดยการรับสมัครพระนักศึกษาที่มีความรู้ ความสามารถ อาสา พัฒนางานศาสนกิจส่วนนี้ โดยการไปสอนวิชาพระพุทธศาสนา ศีลธรรม จริยธรรม ตามโรงเรียน และสถานศึกษาต่างๆ ในเขตกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล โดยได้ดำเนินการติดต่อกันมา จนถึงปัจจุบัน

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

นอกจากกลุ่มพระธรรมวิทยากรแล้ว ยังมีพระที่ทำหน้าที่สอนศีลธรรม และวิชาพระพุทธศาสนาในโรงเรียนอื่นๆ เช่น ครูสอนศีลธรรมในโรงเรียนของกรุงเทพมหานคร ซึ่งดำเนินการโดยเจ้าคณะจังหวัดกรุงเทพมหานคร เป็นต้น พระเหล่านี้เรียกชื่อต่างกันไป แต่ทำหน้าที่เหมือนกันคือสอนวิชาพระพุทธศาสนาแก่เยาวชนในโรงเรียน

บทบาทของพระสงฆ์ทางการศึกษา นอกเหนือจากให้แก่ประชาชนดังกล่าวแล้ว ในส่วนของการให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร มีดังนี้

๕. การศึกษาพระปริยัติธรรม

การศึกษาของพระภิกษุและสามเณรคือการศาสนศึกษา หมายถึงการศึกษาปริยัติธรรมและการศึกษาอันสมควรแก่สมณะ การศึกษาปริยัติธรรมแบ่งเป็น ๒ แบบ คือ การศึกษาธรรมและบาลี สำนักเรียนวัดและคณะจังหวัดเป็นผู้จัดสอน บางสำนักมีทั้งสองแผนก คือธรรมและบาลี บางสำนักมีเฉพาะแผนกธรรม บางสำนักจัดให้มีการสอนธรรมศึกษาแก่กุลหัตถ์อีกด้วย แม่กองธรรมสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการสอบ ตามหลักสูตรนักธรรมชั้นตรี โท เอก และธรรมศึกษาตรี โท และเอก มีกำหนดสอบปีละครั้ง เรียกว่า สอบธรรมสนามหลวง ในวันแรม ๒ – ๕ ค่ำเดือน ๒ ส่วนแผนกบาลีแม่กองบาลีสนามหลวงเป็นผู้ดำเนินการสอบ มีกำหนดสอบปีละครั้ง เรียกว่าสอบบาลีสนามหลวง แบ่งการสอบเป็น ๒ สมัย คือ สมัยแรกขึ้น ๒ – ๖ ค่ำเดือน ๓ สำหรับชั้นประโยค ป.ธ. ๖ – ป.ธ.๘ สมัยหลังแรม ๑๐ – ๑๒ ค่ำเดือน ๓ สำหรับชั้นประโยค ป.ธ.๑ – ๒ ถึง ป.ธ.๕

๑) การศึกษาปริยัติธรรมแผนกธรรม ตามหลักสูตรแบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นตรี โท เอก ตามลำดับ ส่วนคฤหัสถ์เรียกว่าการศึกษาธรรมศึกษาและแบ่งเป็น ๓ ชั้น เช่นเดียวกัน

การศึกษานักธรรม เกิดขึ้นจากสมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงทดลองการเรียนการสอนแบบใหม่ เป็นการส่วนพระองค์กับพระเถรวัชรนิเวศ จนแพร่หลายไปในคณะธรรมยุต และมหานิกาย ภายหลังเมื่อมี พ.ร.บ. เกณฑ์ทหารขึ้น พระภิกษุทั่วไปได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณรได้รับการยกเว้นเฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการจึงขอให้คณะสงฆ์กำหนดองค์ของสามเณรผู้รู้ธรรมขึ้นเพื่อเป็นหลักเกณฑ์ในการรับยกเว้นเกณฑ์ทหารของสามเณร คณะสงฆ์จึงประชุมและมีมติ จัดวิธีการเรียนการสอนที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดขึ้นมาแบ่งลำดับใหม่ แล้วเรียกว่า “องค์ของสามเณรผู้รู้ธรรม”

องค์ของสามเณรผู้รู้ธรรม จึงเป็นต้นกำเนิดของการศึกษาที่เรียกว่า นักธรรม ในบัดนี้ และหลักสูตรขององค์สามเณรผู้รู้ธรรมที่จัดขึ้นนี้ ก็จัดตามเค้าหลักสูตรที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ ทรงจัดขึ้นสำหรับใช้สอนพระภิกษุสามเณรวัชรนิเวศวิหารนั่นเอง ถึงปี พ.ศ.๒๔๕๖ ได้ทรงประกาศรวมองค์นักธรรมประโยค ๑ ประโยค ๒ เข้าเป็นองค์นักธรรมชั้นตรี และกำหนดให้

เป็นหลักสูตรสำหรับสอบพระภิกษุสามเณรทั่วไป นักธรรมชั้นตรีจึงเกิดขึ้นครั้งแรกในปีพ.ศ.๒๔๕๖^{๕๓} และการสอบนักธรรมตรีครั้งแรกก็มีขึ้นในปีต่อมาคือ พ.ศ.๒๔๕๗^{๕๔}

๒) การศึกษาปริยัติธรรมแผนกบาลี คณะสงฆ์ได้แบ่งการศึกษาบาลีออกเป็น ๘ ชั้นคือ บาลีประโยค ๑ – ๒ (ประโยค ๑ – ๒) ปริยัติธรรม ๓ ประโยค (ป.ธ.๓) ปริยัติธรรม ๔ ประโยค (ป.ธ.๔) จนกระทั่งถึงปริยัติธรรม ๕ ประโยค (ป.ธ.๕)

การจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลีเป็นพระราชภาระของพระมหากษัตริย์ทรงจัดให้พระภิกษุสามเณรได้ศึกษาเล่าเรียนตามกำลังสติปัญญา สืบเนื่องเป็นพระราชกรณียกิจมาแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ครั้นถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น นับแต่สมัยรัชกาล ๑ ถึงรัชกาลที่ ๕ พระมหากษัตริย์ทุกพระองค์ทรงรับพระราชภาระอยู่โดยสม่ำเสมอ โดยเฉพาะในรัชกาลที่ ๒ ทรงมีพระราชดำริให้สมเด็จพระสังฆราช (มี) วัดพระเชตุพนฯ ขยายหลักสูตรบาลีจากบาลีเปรียญ ๓ โท เอก ซึ่งสืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยา เป็นปริยัติธรรม ๕ ประโยค และยังใช้มาจนถึงปัจจุบันนี้ในสมัยรัชกาล ๕ ตอนปลาย พระองค์ทรงปรับปรุงระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ ทรงจัดตั้ง กระทรวง ทบวง กรม ในส่วนกลาง ตลอดจน มณฑล จังหวัด อำเภอ ตำบล และหมู่บ้านในส่วนภูมิภาคแล้ว ทรงปรึกษากับคณะสงฆ์ขอให้แบ่งพระราชภารกิจในการศึกษาของคณะสงฆ์ แต่ยังคงอยู่ในพระบรมราชูปถัมภ์ ครั้นถึงสมัยรัชกาลที่ ๖ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมอบหมายพระราชภารกิจ ให้คณะสงฆ์ดำเนินการจัดการศึกษาโดยตลอด โดยทรงมอบหมายให้สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงดำเนินการ^{๕๕}

ในสมัยรัชกาลที่ ๕ พระมหาอยู่ญาโณทโย (ภายหลังได้รับสถาปนาเป็นสมเด็จพระสังฆราช สกลี ณ วัดสระเกศ) เป็นผู้สอบได้ ๕ ประโยคเป็นรูปแรกในรัชกาล ได้รับพระมหากรุณาธิคุณให้นำรตหลวงนำไปส่งถึงพระอาราม จึงได้ถือเป็นธรรมเนียมปฏิบัติสืบเนื่องมาจนบัดนี้ว่า ภิกษุสามเณรที่สอบได้เปรียญ ๕ ประโยค ทางสำนักพระราชวังจะต้องจัดรถหลวงนำส่งถึงวัดทุกรูป (เฉพาะวัดในกรุงเทพมหานคร)

พ.ศ.๒๔๕๑ สมเด็จพระสังฆราช (ปลด กิตฺติโสภโณ) สมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๔ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม เฉพาะพระมหาเถระรูปนี้สอบได้ ป.ธ.๕ ตั้งแต่ครั้งยังเป็นสามเณร สมเด็จพระพุทธเจ้าหลวงทรงโปรดปรานมาก เล่ากันว่าถึงกับปรบพระหัตถ์และตรง

^{๕๓}มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิย, วิสุทธีมคคสุต นาม ปกรณวิเสตสุต ปฐโม ภาคที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาดิย, ๒๕๓๕), หน้า ๑๔๐.

^{๕๔}“วิจิตร สมบัติบริบูรณ์, “ประวัติย่อการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี สมัยกรุงรัตนโกสินทร์”, ใน ทำเนียบพระปริยัติธรรม ๕ ประโยคสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ.๒๕๓๕, (กรุงเทพมหานคร : หจก.การพิมพ์พระนคร, ๒๕๓๕), หน้า ๗.

เข้าทรงอุ้มและทรงจัดรถเข้าขบวนแห่มาส่งถึงพระอาราม ต่อมาทรงอุปถัมภ์จัดการอุปสมบทเป็น
นาคหลวง ซึ่งยังคงถือเป็นธรรมเนียมมาจนบัดนี้ว่า สามเณรรูปใดสอบได้ ป.ธ.๕ ทรงรับสามเณรรูป
นั้นไว้ในพระบรมราชูปถัมภ์ให้เข้าอุปสมบทเป็นนาคหลวง^{๕๕}

ก่อน พ.ศ.๒๔๖๕ การสอบพระปริยัติธรรมแผนกภาษาบาลี ผู้ที่เข้าสอบต้อง
สอบต่อหน้าคณะกรรมการภายในพระบรมมหาราชวัง ต่อหน้าพระที่นั่ง ด้วยการจับสลากและเข้า
ไปแปลด้วยปากเปล่าทีละรูป ซึ่งเรียกกันติดปากจนทุกวันนี้ว่า “สมัยแปลด้วยปากเปล่า”จะสอบได้
หรือไม่ได้ คณะกรรมการตัดสินให้คะแนนรู้ผลกันในวันนั้น ผู้ที่สอบได้จะได้รับพระราชทาน
รางวัล ไตรจีวรแพร ซึ่งเป็นของมีค่ามากในสมัยนั้น นับเป็นเกียรติแก่ผู้ที่สอบได้เป็นอย่างดี ต่อมา
ภายหลังจึงกำหนดวิธีสอบแบบใหม่ โดยใช้วิธีสอบแบบข้อเขียนแทน

การศึกษาพระปริยัติธรรม ถือว่าเป็นรากแก้วที่สำคัญของพระพุทธศาสนาที่
พระภิกษุสามเณรจะต้องศึกษาในฐานะเป็นศาสนทายาท โดยได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนจาก
กรมการศาสนา สำหรับวัดที่จัดการศึกษาพระปริยัติธรรม รวมทั้งสนับสนุนนิยัตติครูสอนพระ
ปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมบาลีและธรรมศึกษา โดยมีหลักเกณฑ์ดังนี้

- ต้องผ่านการอบรมหลักสูตรการฝึกหัดครูสอนพระปริยัติธรรมของ
กรมการศาสนา
- เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมในสถานศึกษาของคณะสงฆ์และของรัฐ
โดยการรับรองของเจ้าคณะจังหวัดนั้น

๓) การศึกษาปริยัติธรรมแผนกสามัญ กระทรวงศึกษาธิการได้ประกาศใช้
ระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษาขึ้น เมื่อวันที่ ๒๐
กรกฎาคม พ.ศ.๒๕๑๔ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษาระดับวัดจัดตั้งโรงเรียนพระปริยัติ
ธรรมแผนกสามัญศึกษา เพื่อให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณรได้มีความรู้วิชาสามัญศึกษา และ
การศึกษาพระปริยัติธรรมควบคู่กันไป โดยมุ่งเน้นกลุ่มบุคคลผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา
ผู้ปกครองที่มีฐานะยากจน และการคมนาคมไม่สะดวก โดยจะขยายการจัดตั้งโรงเรียนให้ครบทุก
อำเภอ ภายในแผนพัฒนาการศึกษาระยะที่ ๗ และเมื่อโรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา
ได้จัดการศึกษาให้มีคุณภาพเพื่อเสริมสร้างให้พระภิกษุสามเณรเป็นศาสนทายาทที่ดี เมื่อลาสิกขา
ออกไปก็จะเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ สามารถเข้าศึกษาต่อในสถานศึกษาของรัฐหรือเข้ารับราชการ
สร้างประโยชน์ให้ก้าวหน้าแก่ตนเองและบ้านเมืองต่อไป

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

๖. การจัดการศึกษาในมหาวิทยาลัยสงฆ์

ในสมัยรัชการที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์ได้ทรงจัดการปรับปรุงการศึกษา ทั้งของประชาชนและของพระสงฆ์ ในส่วนการศึกษาของพระสงฆ์นั้นได้ทรงตั้งวิทยาลัยขึ้นที่วัดมหาธาตุฯ ชื่อว่า “มหาธาตุวิทยาลัย” เมื่อวันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๓๒ ต่อมาทรงประกาศเปลี่ยนชื่อเป็น มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เมื่อวันที่ ๑๓ กันยายน พ.ศ. ๒๔๓๕ ก่อนหน้านั้น ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ ได้โปรดให้ตั้งสถานที่เล่าเรียนของพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกายขึ้น ที่วัดบวรนิเวศวิหารพระราชทานนามว่า “มหามกุฏราชวิทยาลัย”

ในขั้นแรกการจัดตั้งมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ทรงตั้งขึ้นเพื่อเป็นที่เล่าเรียนพระไตรปิฎก และวิชาชั้นสูง รวมถึงให้เป็นแหล่งริเริ่มงานปรับปรุงเปลี่ยนแปลงด้านศาสนศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านการศึกษาแผนใหม่ มหามกุฏราชวิทยาลัยได้จัดหลักสูตรขึ้นสอนเป็นตัวอย่างของการศึกษาในหัวเมือง และได้ดำเนินการศึกษาส่วนหนึ่งที่มีลักษณะเป็น ดังโรงเรียนฝึกหัดครูให้หัวเมือง แต่เมื่อสิ้นรัชกาลที่ ๕ แล้วภาระการศึกษาแผนใหม่นี้ก็สิ้นสุดลงนับแต่นั้นมา วิทยาลัยแห่งคณะสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งก็หันไปทำหน้าที่รักษาการเล่าเรียนพระปริยัติธรรมแบบเดิม ต่อมาพระสงฆ์บางส่วนเห็นว่า พระภิกษุสามเณรควรรู้เท่าทันความเป็นไปของโลกความเปลี่ยนแปลงของสังคม และให้เป็นไปดังพระราชปราชญ์ของรัชกาลที่ ๕ ว่าจะให้เป็นสถานศึกษาพระปริยัติธรรมและวิชาชั้นสูง จึงตกลงจะดำเนินการให้เป็นไปตามพระราชปราชญ์นั้น คณะสงฆ์ธรรมยุติกนิกายจึงประกาศตั้งสภาการศึกษา มหามกุฏราชวิทยาลัยขึ้นในวันที่ ๓๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๘ ตั้งอยู่ที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร และคณะสงฆ์มหานิกายมีมติจัดตั้งมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยขึ้น ในวันที่ ๘ มกราคม พ.ศ. ๒๔๙๐ ณ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ กรุงเทพมหานคร ปัจจุบันนี้ มหาวิทยาลัยของคณะสงฆ์ ได้เปิดวิทยาเขตในอีกหลายจังหวัด เพื่อให้การศึกษาทั้งด้านวิชาการ และจริยธรรมแก่พระภิกษุและสามเณรทั่วไปได้มากขึ้น

โดยสรุป การศึกษาที่จัดสำหรับพระสงฆ์ในปัจจุบัน จัดเป็นประเภทใหญ่ๆ ได้ดังนี้

๑. การศึกษาที่เป็นระบบของคณะสงฆ์เอง โดยเฉพาะเป็นอิสระต่างหากจากระบบของรัฐ โดยทางการคณะสงฆ์เป็นผู้ดำเนินการเอง คือ แผนกธรรม และแผนกบาลี

๒. การศึกษาที่อยู่ในระบบของรัฐ หรือจัดให้สอดคล้องกับของรัฐ แยกเป็น

๑) การศึกษาทางฝ่ายคณะสงฆ์ ที่จัดให้สอดคล้องกับระบบของรัฐ โดยหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลในพระศาสนาเป็นผู้ดำเนินการได้แก่ การศึกษาที่คณะสงฆ์รับเข้าเป็น การศึกษาของคณะสงฆ์ได้แก่ มหาวิทยาลัยสงฆ์ทั้ง ๒ แห่งและการศึกษาที่รัฐกำหนดขึ้นตามความประสงค์ของคณะสงฆ์ ได้แก่ โรงเรียนพระปริยัติธรรมแผนกสามัญศึกษา

๒) การศึกษาในระบบรัฐ ซึ่งหน่วยงานหรือกลุ่มบุคคลจัดให้แก่พระภิกษุสามเณร โดยขออนุญาตจากรัฐ ได้แก่ การศึกษาผู้ใหญ่สำหรับพระภิกษุสามเณร (ปัจจุบันยกเลิกแล้ว) และโรงเรียนการกุศลของวัด เช่น โรงเรียนธรรมราชศึกษาวัดพระสิงห์ จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

๓) การศึกษาที่จัดขึ้นเป็นอิสระจากระบบของคณะสงฆ์และของรัฐ (ไม่มีกฎหมายรับรองวุฒิฯ) ได้แก่ จิตตภาวันวิทยาลัย อำเภอบางละมุง จังหวัดชลบุรี โรงเรียนอภิธรรม เป็นต้น

การศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ในข้อ ๑ เป็นการศึกษาที่กำหนดให้ หรือการศึกษาที่พระภิกษุสามเณรพึงศึกษา ส่วนการศึกษาในข้ออื่นๆ เป็นทางเลือกที่พระภิกษุสามเณรผู้ต้องการและมีคุณสมบัติอาจเลือกศึกษาได้ หรือเป็นไปตามข้อกำหนดของสำนัก นั้นๆ คำว่าการศึกษาพระปริยัติธรรม โดยทั่วไปหมายถึงการศึกษาตามระบบของคณะสงฆ์ในข้อ ๑ นั้น^{๕๖}

แม้ว่ารัฐจะมีหน้าที่จัดการศึกษา โดยกระทรวงศึกษาธิการและทบวงมหาวิทยาลัย แต่ก็มิได้หมายความว่าวัดและพระสงฆ์จะหมดภาระในเรื่องนี้ อาศัยความที่เคยเป็นสถาบันการศึกษาในอดีตและช่องว่างทางการศึกษาที่รัฐจัดให้ไม่ทั่วถึง พระสงฆ์จึงยังคงทำหน้าที่ทางการศึกษาอยู่จนถึงปัจจุบัน

๒.๓.๒ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ในสังคมไทย^{๕๗}

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันหนึ่งที่มีบทบาทและความสำคัญต่อวิถีชีวิตของคนไทย นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเริ่มเข้าสู่ดินแดนแหลมทองอันเป็นประเทศไทยปัจจุบัน ราวปี พ.ศ.๓๐๓ ซึ่งประสาธ สุขเกษม ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับประชาชนเป็นไปอย่างใกล้ชิด และมั่นคงตลอดมา ความสัมพันธ์อันแน่นแฟ้นนี้ได้ขยายตัวถึงขนาดที่แสดงออกในชีวิตจิตใจของคนไทยทุกคน โดยเฉพาะในชนบทยิ่งจะเห็นได้ชัดเจน พระพุทธศาสนามีความเกี่ยวข้องข้องกับชีวิตประชาชนเป็นอย่างมาก จะเป็นวัดอยู่ตามหมู่บ้านและตำบลต่าง ซึ่งถือเป็นสมบัติส่วนรวมของคนทั้งชุมชน ทั้งในด้านการพักผ่อนหย่อนใจ การหาความรู้ การประกอบพิธีกรรม การประชุม

^{๕๖} พระราชวรมนี (ประยุทธ์ ปยุตโต), การศึกษาของคณะสงฆ์ : ปัญหาที่รอทางออก, หน้า ๑๓๕ – ๑๔๐.

^{๕๗} ประสาน สุขเกษม, “บทบาทของพระภิกษุสงฆ์ในการจัดเกล้าทางสังคมแก่เยาวชน”, กรณีศึกษา คุณธรรมวัดอุโมงค์, จังหวัดเชียงใหม่, วิทยานิพนธ์ ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย :, มหาวิทยาลัยเชียงใหม่), ๒๕๔๒, หน้า ๑๖.

ตลอดถึงประเพณีต่างๆ พระสงฆ์เป็นผู้นำทางจิตใจของประชาชน พระสงฆ์นอกจากจะทำหน้าที่สืบต่อพระศาสนา โดยการศึกษาเล่าเรียนแล้ว บทบาทที่สำคัญที่สุดอีกบทบาทหนึ่ง คือ สอนให้คนรู้จักปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบทั้งกาย วาจา และจิตใจ เพื่อให้สามารถอยู่ร่วมกันได้ในสังคมอย่างมีความสุข พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนพระสงฆ์ให้สำนึกในหน้าที่ความรับผิดชอบต่อสังคมไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลายเธอทั้งหลายจงรักไปเพื่อประโยชน์เพื่อประโยชน์ของชนหมู่มากเพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” และ “ให้พระสงฆ์พิจารณาเนืองๆ ว่าความเป็นอยู่ของเราเนื่องผู้อื่น ...วันคืนล่วงไปๆ บัดนี้เรากำลังทำอะไรอยู่”

ซึ่งแสดงให้เห็นว่า พระสงฆ์ได้รับการส่งเสริมให้มีบทบาทในการช่วยเหลือและอนุเคราะห์ประชาชน เป็นผู้นำทั้งทางด้านชีวิตและจิตใจมาตั้งแต่พุทธกาล ซึ่งบทบาทนี้ได้ดำรงมาเป็นเวลานาน จนกระทั่งต่อมาความเจริญแบบตะวันตกได้แพร่เข้ามาสู่ประเทศไทย จึงเกิดความเปลี่ยนแปลงขึ้นและเปลี่ยนแปลงอย่างมาก เป็นผลทำให้บทบาทเดิมของวัดพระสงฆ์เสื่อมและลดความสำคัญลงความสัมพันธ์ระหว่างพระสงฆ์กับชุมชนก็เริ่มห่างกัน

๒.๓.๓ แนวคิดเกี่ยวกับบทบาทพระสงฆ์ที่มีต่อชุมชนในอดีตถึงปัจจุบัน

หน้าที่โดยตรงของพระสงฆ์ตามทีปัญญัตติคือ เป็นผู้ให้ธรรมเป็นทาน คืออาการให้ธรรมะโดยการชี้แจงแนะนำในเรื่องหลักความดีงาม หรือหลักการที่จะช่วยให้สังคมมนุษย์ประสพแต่สิ่งที่ดีงาม ดังนั้นโดยหลักการแล้ว พระภิกษุสงฆ์มีหน้าที่จะต้องกระเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน ซึ่งพระพุทธเจ้าได้ทรงประกาศหลักการนี้แก่พระภิกษุสงฆ์รุ่นแรก นับแต่ประกาศพระศาสนาว่า “พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายเธอทั้งหลายจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ และความสุขของชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย” ส่วนพระองค์ก็ทรงบำเพ็ญพุทธจริยาเป็นแบบอย่าง เพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นอย่างแท้จริง ดังจะเห็นได้จากหลังจากที่พระพุทธเจ้าตรัสรู้สำเร็จพุทธภาวะแล้ว ก็ทรงหวนกลับไปสอนประชาชนให้รู้จักหลักธรรม ทรงเกี่ยวข้องกับชนทุกชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ลงไป เพื่อให้คนเหล่านั้นพ้นทุกข์และประสบความสุขอย่างแท้จริง แม้จะปรินิพพานไปแล้ว พระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระศาสนาก็ทรงยึดถือคำสอนของพระสงฆ์เป็นหลักปฏิบัติสืบมา ความสัมพันธ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับชาวบ้านจึงคงเป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ทั้งนี้เพราะคำสอนทั้งฝ่ายธรรมและวินัยได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์ผูกพันกับสังคมของคฤหัสถ์ โดยพื้นฐานพระภิกษุสงฆ์ได้ปฏิบัติตามหลักธรรมวินัยเพื่อประโยชน์แก่สังคมเรื่อยมา นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน

๒.๓.๔ หน้าที่และความผูกพันของพระภิกษุสงฆ์ที่มีต่อสังคมโดยหลักธรรม

คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งฝ่ายธรรมและวินัย ได้กำหนดให้ชีวิตของพระสงฆ์เกี่ยวเนื่องและผูกพันอยู่กับสังคมโดยพื้นฐานทีเดียว รูปแบบความสัมพันธ์ภายในของสังคมสงฆ์แบ่งเป็น ๒ ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ระหว่างพระภิกษุสงฆ์ด้วยกันเอง และความสัมพันธ์ภายในสังคมส่วนระหว่างพระภิกษุสงฆ์กับคฤหัสถ์

๑. ความสัมพันธ์ภายในสังคมสงฆ์ เห็นได้จากบทบัญญัติต่างๆ ในวินัยของสงฆ์ให้มีความอยู่ร่วมกันเป็นวัดหรือสำนักสงฆ์ กำหนดเขตพัทธสีมา อุโบสถ การปวารณา การกรณกฐิน พุทธบัญญัติที่ให้สงฆ์เป็นใหญ่ในกิจกรรมต่างๆ ซึ่งเรียกว่า สังฆกรรม มีการอุปสมบท การระงับอธิกรณ์ ฯลฯ ตลอดจนถึงข้อกำหนดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ภายในคณะสงฆ์มีการเคารพกันตามอาวุโส

๒. ความสัมพันธ์กับสังคมคฤหัสถ์ พระภิกษุสงฆ์ถูกกำหนดให้ฝากชีวิตไว้กับคฤหัสถ์ ตามข้อวินัย ทั้งนี้เพราะพระภิกษุสงฆ์ คือ ผู้อุทิศตนให้แก่การศึกษาและปฏิบัติธรรมอย่างจริงจัง จะต้องละเว้นความสุข และความสะดวกสบายในการครองเรือน จึงเป็นบุคคลที่น่าเคารพยกย่องสรรเสริญของคฤหัสถ์ จึงช่วยเหลือท่านให้ได้ปฏิบัติธรรมอย่างเต็มที่ด้วยการถวายอาหารปัจจัยต่างๆ ที่จำเป็นต่อการยังชีพ ส่วนพระภิกษุก็ตอบแทนคฤหัสถ์ด้วยความเมตตา กรุณา นำเอาหลักธรรมมาเผยแผ่อบรมสั่งสอนจนเป็นหลักว่าพระภิกษุสงฆ์อาศัยคฤหัสถ์ในด้านามิสทาน คฤหัสถ์อาศัยพระภิกษุสงฆ์ด้านธรรมทาน อันเป็นการอาศัยซึ่งกันและกัน เพื่อนำไปสู่การสิ้นทุกข์ของทั้ง ๒ ฝ่าย

ด้วยเหตุที่พระภิกษุสงฆ์มีความสัมพันธ์กับสังคมอย่างแน่นแฟ้น เช่นนี้ พระพุทธเจ้าจึงได้กำหนดหน้าที่ของพระสงฆ์ที่พึงมีต่อสังคมไว้ ๒ ด้าน คือ หน้าที่ต่อตนเองและหน้าที่ที่มีต่อผู้อื่น ดังนี้

๑. หน้าที่ต่อตนเองคือต้องศึกษาพระธรรมให้รู้และเข้าใจคำสั่งสอนจนบรรลุผลสำเร็จเป็นขั้นๆ ตามระดับความสามารถและสามารถแนะนำผู้อื่นได้ด้วย ส่วนการปฏิบัติคือปฏิบัติตามหลักธรรมเพื่อความบริสุทธิ์ของสถาบันสงฆ์และเพื่อสืบพระศาสนาต่อไป

๒. หน้าที่สำหรับผู้อื่น คือ พระภิกษุสงฆ์พึงจะทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม ๓ ด้าน ใหญ่ๆ คือ การให้การศึกษา การเผยแผ่ และการสงเคราะห์ บัณฑิตในด้านต่างๆ เหล่านี้ล้วนเป็นประจักษ์พยานอย่างดีว่าพระพุทธศาสนามีความสำคัญต่อชุมชนอดีตกาล ตลอดจนได้แสดงให้เห็นถึงบทบาทของสถาบันสงฆ์ในการพัฒนาสร้างสรรค์ให้แก่ชุมชน เป็นเรื่องที่ได้มีการใคร่ครวญให้ได้รับรู้กันมาเป็นเวลานานแล้ว

พระราชวรมุนี^{๕๘} ได้สรุปความเกี่ยวกับบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบทออกเป็น ๒ คือ

๑. บทบาทหลัก หรือบทบาทโดยตรงของพระสงฆ์ คือการเป็นผู้นำชุมชนในทางจิตใจเสริมศีลธรรมสติปัญญาที่ถูกต้องแก่ชุมชน เป็นบทบาทที่สำคัญยิ่งเป็นรากฐานความเจริญความสุขของสังคมอย่างแท้จริง

๒. บทบาทรอง ในบางกรณีอาจมีบทบาทอื่นที่พระสงฆ์อาจจำเป็นและควรเข้าไปเกี่ยวข้องในฐานะที่พระสงฆ์เป็นผู้รับแรงศรัทธาจากชาวบ้าน อาจแนะนำประชาชนในท้องถิ่นให้เห็นลู่ทางในการพัฒนาทางด้านวัตถุที่เหมาะสม อาจจะเป็นผู้ประสานการรวมตัวของชาวบ้านในการพัฒนาและอาจให้วัดเป็นสถานที่รวมกลุ่ม เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปแล้ว บทบาทการเผยแผ่พระพุทธศาสนา คือการช่วยให้มีการประพฤติปฏิบัติธรรมตามหลักของพระพุทธศาสนา แล่ออกไปในสังคมอย่างกว้างขวาง ในขณะที่พระพุทธศาสนาประดิษฐานในชมพูทวีประยะแรกพระพุทธเจ้าได้ส่งสาวกออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาตามที่ต่างๆ โดยทรงแนะนำข้อธรรมที่ไปประกาศ ๓ คือ “การไม่ทำชั่วทั้งปวง การบำเพ็ญความดี และการทำจิตใจให้บริสุทธิ์” ได้ทรงวางวิธีการเผยแผ่พระศาสนาในด้านปฏิบัติของพระภิกษุต่อประชาชน โดยการสั่งสอนพระภิกษุผู้เป็นสาวกว่าพระภิกษุจะต้องถือหลักการอดทน ดำรงอยู่ในศีล ไม่ก่อศัตรูด้วยการเบียดเบียนหรือก้าวร้าวผู้อื่น จึงปรากฏว่าการเผยแผ่เป็นไปอย่างได้ผล เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาต่อผู้ที่ได้พบเห็น สามารถชักจูงให้ประชาชนเคารพเชื่อฟังคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเจริญตามแนวพระพุทธองค์

หลังพุทธปรินิพพาน การเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ทวีความสำคัญและเป็นสิ่งจำเป็นที่จะต้องปฏิบัติมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อสืบทอดพระศาสนาให้คงอยู่ และเพื่อสั่งสอนให้ประชาชนได้เจริญรอยตามแนวทางของพระพุทธเจ้าให้กว้างขวางออกไป การเผยแผ่ครั้งยิ่งใหญ่ที่สุดในประวัติศาสตร์พระพุทธศาสนาเกิดขึ้นในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช โดยมีการจัดตั้งขบวนการ “พระธรรมทูต” เพื่อส่งเสริมพระภิกษุให้ออกไปเผยแผ่พระพุทธศาสนาในดินแดนต่างๆทั้งในและนอกเขตชมพูทวีปครั้งในโลก ซึ่งทำให้พระพุทธศาสนาได้เข้าตั้งมั่นประดิษฐานในดินแดนที่เป็นที่ตั้งของประเทศไทยในปัจจุบัน และในดินแดนอื่นๆ อีกหลายแห่ง จึงมีความสำคัญในฐานะเป็นต้นแบบของโครงการพระธรรมทูตในปัจจุบันนี้ด้วย

^{๕๘} พระราชวรมุนี, สถาบันกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๒๗),

๒.๔ บทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

๒.๔.๑ ความเป็นมาของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

จากสภาพวิถีชีวิตของชาวไทยในปัจจุบันที่ต้องเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงภายใต้กระแสสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม ทำให้เกิดการเบี่ยงเบนทางพฤติกรรม คือละเลยในคุณธรรม ศีลธรรม จริยธรรม ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษาให้หลงผิดและมีพฤติกรรมที่เบี่ยงเบนไปในทางไม่พึงประสงค์ เช่น ขาดระเบียบวินัย เกี่ยวข้องยาเสพติด ทะเลาะวิวาท มีเพศสัมพันธ์ก่อนวัยอันควร และขาดวินัยในการดำเนินชีวิต ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างเร่งด่วนในการปลูกฝังกล่อมเกลาด้วยหลักธรรมทางศาสนาเพื่อสร้างภูมิคุ้มกันชีวิตให้มีความดีชอบชั่วดี มีสติพิจารณาขังคิด มีจิตใจใฝ่ดีและมีพลังใจที่เข้มแข็ง

โดยนัยนี้ โครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน จึงถือกำเนิดขึ้นและเริ่มดำเนินการมาตั้งแต่ปีงบประมาณ ๒๕๔๖ โดยข้อตกลงความร่วมมือ (MOU) ระหว่าง กระทรวงวัฒนธรรมกับ กระทรวงศึกษาธิการ ในการสนับสนุนให้พระภิกษุสงฆ์เข้าไปสอนในโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอาชีวศึกษา ซึ่งในระยะแรก รัฐบาลได้ จัดสรรงบประมาณให้กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม จำนวน ๑๐,๐๐๐,๐๐๐ บาท เพื่ออุดหนุนเป็นค่าใช้จ่ายถวายพระที่เข้าไปสอนในสถานศึกษาระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา ทั้งส่วนกลางและส่วนภูมิภาค จำนวน ๘๐๐ รูป โดยมีวัตถุประสงค์แรกเริ่มคือ

๑. เพื่อจัดพระสงฆ์ที่มีความรู้ความสามารถ ทั้งในด้านปริยัติและปฏิบัติเข้าไปมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ให้นักเรียนในระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษา และระดับอาชีวศึกษา

๒. เพื่อให้ นักเรียน นักศึกษา มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมของพระพุทธศาสนา

๓. เพื่อปลูกฝังให้นักเรียน นักศึกษา มีความรู้คุณธรรม สามารถนำความรู้และคุณธรรมไปบูรณาการพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างเหมาะสมและมีความสุข

อย่างไรก็ตามจากการดำเนินงานพบว่า สถานศึกษาสังกัดกระทรวงศึกษาธิการมีความต้องการพระในโรงเรียน โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานไม่น้อยกว่า ๕๘,๐๗๑ รูป จากการสำรวจพบว่า โรงเรียนวิสุทธิโพธิ์ จำนวน ๑๐,๐๐๐ กว่าโรงเรียน มีความต้องการพระสงฆ์ไปให้ความรู้แก่นักเรียนอย่างสม่ำเสมอ ดังนั้นในปีงบประมาณ ๒๕๔๘ จึงได้เพิ่มจำนวนพระสอนศีลธรรมให้ครอบคลุมสถานศึกษาทั่วประเทศ ในอัตราส่วนพระ ๑ รูปต่อ ๑ ตำบล โดยจะขยายเพิ่มอีก ๔,๐๐๐ รูป เป็นการนำร่อง และได้เสนอของบประมาณงบกลางจากรัฐบาลเพื่ออุดหนุน เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายของพระรูปละ ๒,๐๐๐ บาทต่อเดือน รวมเป็นเงิน ๘๖,๐๐๐,๐๐๐ บาทต่อปี และงบประมาณอีก

จำนวนหนึ่งเพื่อการจัดทำหนังสือ อุปกรณ์การเรียนการสอน การพัฒนาศักยภาพการสอน การติดตามประเมินผล

ตลอดระยะเวลาของการดำเนินโครงการฯ คือ ปีงบประมาณ ๒๕๔๘ – ๒๕๕๐ ได้มีพัฒนาการโดยลำดับ อาทิ การได้รับอนุมัติงบกลางจากคณะรัฐมนตรี เพื่ออุดหนุนโครงการพระสอนศีลธรรม จากครั้งที่ ๑ วันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ.๒๕๔๘ จำนวน ๔,๐๐๐ รูป ครั้งที่ ๒ วันที่ ๑ เดือนพฤศจิกายน พ.ศ.๒๕๔๙ จำนวน ๖,๐๐๐ รูป และครั้งที่ ๓ วันที่ ๒๓ เดือนมกราคม พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับอนุมัติเพิ่มเป็นจำนวน ๑๐,๐๐๐ รูป อีกทั้งประมาณการณ์ในปี พ.ศ.๒๕๕๑ จะได้รับอนุมัติเป็น ๒๐,๐๐๐ รูป เช่นกันในปีงบประมาณโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ไปตั้งที่กระทรวงศึกษาธิการ พร้อมทั้งมอบหมายให้มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยเป็นผู้รับผิดชอบหลักในการดำเนินโครงการฯ

๒.๔.๒ กระบวนการดำเนินงานของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

ก. การคัดเลือกโรงเรียนและการกำหนดให้พระสอนในโรงเรียน

นับจากเริ่มต้นของการดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนที่เริ่มในปี พ.ศ.๒๕๔๘ ได้กำหนดแนวทางในการคัดเลือกโรงเรียนสำหรับพระสอนศีลธรรม ดังนี้

๑. เจ้าคณะจังหวัดร่วมกับผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา และศึกษานิเทศก์ เขตการศึกษา สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัด พิจารณาคัดเลือกโรงเรียนตามความเหมาะสมในแต่ละบริบท โดยพิจารณาจากโรงเรียนในตำบล อำเภอ และจังหวัดตามลำดับ ดังนี้

๑) เป็นโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการวิถีพุทธในตำบล อำเภอ จังหวัดนั้นๆ

๒) เป็นโรงเรียนที่อยู่ในตำบล อำเภอ จังหวัดที่มีความเสี่ยงที่มีผลต่อพฤติกรรมเบี่ยงเบนของนักเรียน นักศึกษาสูง และหรือโรงเรียนมีความต้องการจำเป็นเร่งด่วนที่ต้องร่วมแก้ปัญหาเชิงพฤติกรรมของนักเรียน นักศึกษา

๓) เป็นโรงเรียนที่มีห้องจริยศึกษาที่พระสามารถใช้เป็นศูนย์การเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา สามารถจัดกิจกรรมที่นำหลักธรรมสู่การปฏิบัติจนเป็นวิถีชีวิต

๔) เป็นโรงเรียนที่พระสามารถเดินทางไปสอนได้สะดวก

๒. เขตการศึกษาประกาศผลการคัดเลือกโรงเรียนที่เข้าร่วมโครงการพระสอนศีลธรรม

๓. เขตพื้นที่การศึกษาแจ้งโรงเรียนที่ได้รับคัดเลือก และชี้แจงวัตถุประสงค์ ตลอดจนแนวทางในการดำเนินการของโรงเรียนเกี่ยวกับการจัดพระเข้าสอนในแต่ละช่วงชั้น

๔. สำนักงานเจ้าคณะจังหวัด สำนักงานงานวัฒนธรรมจังหวัด แจ้งพระให้ปฏิบัติหน้าที่สอนในโรงเรียนและประสานกับโรงเรียน ตลอดจนสนับสนุนให้การปฏิบัติงานของพระเป็นไปอย่างราบรื่น และมีประสิทธิภาพ

๕. การจัดให้พระสอนในโรงเรียนสำนักงานเจ้าคณะจังหวัด ผู้อำนวยการเขตพื้นที่การศึกษา ผู้บริหารการศึกษา และสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพิจารณาตามความเหมาะสม โดยพระ ๑ รูป อาจเข้าสอนในสถานศึกษาใกล้เคียงได้มากกว่า ๑ โรงเรียนขึ้นอยู่กับบริบทและความเป็นไปได้ของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

อนึ่งเมื่อโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนของจังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี และสมุทรสงคราม ได้ปรับโอนให้วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ในปีงบประมาณ ๒๕๕๑ จึงได้มีการปรับเพิ่มการรับสมัครและคัดเลือกสถานศึกษาในโครงการฯ ดังนี้

๑. สำรวจสถานศึกษาที่ยังคงมีพระสอนศีลธรรมปฏิบัติหน้าที่เพื่อจัดทำฐานข้อมูล

๒. ในกรณีที่ขาดพระสอนศีลธรรม อันเนื่องจากการลาออก หรือการย้าย ให้มีการรับสมัครใหม่ โดยคำนึงถึงเกณฑ์ดังนี้ ๑) เป็นพื้นที่ซึ่งขาดแคลนและต้องการพระสอนศีลธรรมทั้งสามารถคัดสรรพระสงฆ์ในพื้นที่ซึ่งมีคุณสมบัติตามกำหนดได้ ๒) การกำหนดสัดส่วนของพระสอนศีลธรรมต่อขนาดโรงเรียนดังนี้ โรงเรียนขนาด ๐ - ๑๒๐ คน ควรมีพระสอนศีลธรรม ๑ รูป โรงเรียนขนาด ๑๒๑ - ๔๕๕ คน ควรมีพระสอนศีลธรรม ๒ รูป โรงเรียนขนาด ๕๐๐ - ๒,๕๐๐ คน ควรมีพระสอนศีลธรรม ๓ รูป

ข. แนวคิดการเกิดขึ้นของโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน

เมื่อมหาเถรสมาคมได้มีมติเมื่อวันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๔๔ มอบหมายให้พระธรรมวรเมธี เลขาธิการแม่กองธรรมสนามหลวงและพระเทพโสภณ (ประยูร ฐมฺมจิตฺโต) (สมณศักดิ์ขณะนั้น) อธิการบดีมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เป็นผู้แทนพิจารณาสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาในหลักสูตรกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนาและวัฒนธรรมตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐาน พุทธศักราช ๒๕๔๔

พระเทพโสภณ ในฐานะประธานกรรมการจัดทำรายละเอียดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา ได้เสนอต่อ พ.ต.ท.ทักษิณ ชินวัตร นายกรัฐมนตรีในขณะนั้น ในคราวประชุมเรื่องหลักสูตรใหม่เด็กไทยพัฒนา : หัวใจปฏิรูปการศึกษา ในเวทีแห่งนั้น ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้บังคับการวชิราวุธวิทยาลัย ได้เสนอว่า “การสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผลต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริง เพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กๆ ไม่มุ่งสอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่ควร

สอนเรื่องคุณธรรมจริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียน เพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมให้แก่เด็กและเยาวชน ด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” ปรากฏว่า นายกรัฐมนตรีเห็นด้วยกับข้อเสนอดังกล่าว และเห็นชอบให้สภาระการเรียน พระพุทธศาสนามี ๑ หน่วยกิต (เรียน ๒ ชั่วโมงต่อสัปดาห์) ในระดับมัธยมศึกษา พร้อมให้มี โรงเรียนนำร่องแบบวิธีพุทธจังหวัดละ ๒ แห่งในปีการศึกษา ๒๕๔๖

คณะรัฐมนตรีมีมติอนุมัติในหลักการตามที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรมเสนอ ขอรับการสนับสนุนงบประมาณเพื่อดำเนินการโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ภายใต้ โครงการเสริมสร้างคุณธรรมและพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชาติ เพื่อยกระดับคุณธรรมจริยธรรม คนในชาติตามรอยพระยุคลบาท เพื่อพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมเด็ก เยาวชน นักเรียน นักศึกษา ทั่วประเทศ โดยให้กระทรวงวัฒนธรรมร่วมกับกระทรวงศึกษาธิการ สำนักงานประสานสำนักงาน พระพุทธศาสนาแห่งชาติ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการเป้าหมายคือให้มีพระ ๑ รูป ต่อ สถานศึกษา ๑ แห่งในตำบลครอบคลุมพื้นที่ทั่วประเทศ

จากแนวคิดของมหาเถรสมาคม และข้อเสนอแนะของ ศ.ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ผู้ บังคับการวรวิหารวิทยาลัย ขณะนั้น จึงเป็นเหตุกำเนิดพัฒนาจนกลายเป็น โครงการพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียน จนถึงปัจจุบัน

ในการศึกษาครั้งนี้ ใช้ทฤษฎีบทบาทวิเคราะห์พฤติกรรมการสอนของครูพระสอน ศีลธรรมในโรงเรียน เพื่อขัดเกลาทางสังคมของเด็กนักเรียน และบุคคลที่เกี่ยวข้องทุกฝ่ายทั้งที่เป็น บทบาทตามอุดมคติ หรือบทบาทที่คาดหวังก็คือบทบาทที่อยู่ในระดับความคิดส่วนบุคคลเท่านั้นคือ คิดว่า จะกระทำหรือแสดงพฤติกรรมตอบสนองต่อสิ่งเร้าอย่างไร แต่ยังไม่ได้กระทำจริงๆ ส่วนใน บทบาทที่ปรากฏจริงหรือ พฤติกรรมบทบาทนั้นเป็นบทบาทที่อยู่ในระดับของการกระทำจริงไม่ใช่ เพียงระดับความคิดเท่านั้นอย่างไรก็ตาม บทบาทที่ปรากฏจริงก็คือมีความสัมพันธ์กับบทบาทตาม อุดมคติ เพราะบทบาทที่ปรากฏจริงก็มีความสัมพันธ์กับบทบาทตามอุดมคติ เพราะบทบาทตาม อุดมคติเป็นปัจจัยหนึ่งที่กำหนดบทบาทที่เป็นจริง การนำเอาทฤษฎีบทบาทมาใช้เป็นแนวทางใน การศึกษาวิเคราะห์ครั้งนี้ เพื่ออธิบายให้เห็นถึงความเกี่ยวข้องของการแสดงพฤติกรรมของบุคคล ทุกฝ่าย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง พระสงฆ์ให้มีความครอบคลุมทั้งปัจจัยส่วนบุคคลและปัจจัยทางสังคม ประกอบกันได้อย่างชัดเจน ทั้งในพฤติกรรมที่พระสงฆ์คิดหรือแสดงออกมา และพฤติกรรมที่ ได้รับอิทธิพลจากความคาดหวังของคนในสังคมต่อไป

๒.๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ^{๕๕} ได้ศึกษาเรื่องบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก พบว่า ในยุคโลกาภิวัตน์ พระสงฆ์ต้องศึกษาเล่าเรียน ธรรมะปฏิบัติธรรม เจริญภาวนา เคร่งครัดพระธรรมวินัย เมื่อพระสงฆ์แตกฉานถึงแก่นของศาสนา แล้ว จึงทำบทบาทเผยแผ่ธรรมะ พัฒนาคนให้มีจิตใจเป็นพุทธ ให้เกิดปัญญา สามารถแก้ปัญหาได้ ในด้านการปกครองสงฆ์ พระเถระผู้ใหญ่พึงมีบทบาทในการส่งเสริมการศึกษาแก่พระสงฆ์ และสร้างความเป็นระเบียบเรียบร้อย มีบทบาทในการสงเคราะห์สังคมช่วยเหลือสิ่งสาธารณะประโยชน์ มีบทบาทในการดูแลพัฒนาสภาพแวดล้อมในวัดให้มีสภาพแวดล้อมที่ดี ร่มรื่นสงบ มีความเป็นธรรมชาติและปลอดภัย จากมลพิษ นอกจากนี้ พระสงฆ์ควรเป็นผู้นำและพัฒนาทางจิตใจของประชาชนและชุมชน สั่งสอนและชี้แนะให้ประชาชนรู้เท่าทันสังคม รู้เท่าทันโลก สร้างเสริมวัดให้เป็นส่วนหนึ่งของระบบชุมชน และมีส่วนร่วมสนับสนุนการศึกษา

พระมหาบุญเลิศ อินุทพลุญ^{๕๖} ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาความคิดเห็นของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๕ พบว่า พระสอนศีลธรรมมีความต้องการในการพัฒนาสมรรถภาพการสอนโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ผู้บริหารสถานศึกษามีความเห็นเกี่ยวกับบทบาทของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนอยู่ในระดับมาก ครูที่เล็งมีความคิดเห็นต่อพฤติกรรมการจัดการเรียนการสอนของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนและการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากที่พระสอนศีลธรรมเข้าไปสอนอยู่ในระดับมาก นักเรียนมีความคิดเห็นต่อประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับมาก เปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๕ แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติระดับ ๐.๐๑ โดยครูมีความเห็นต่อการดำเนินโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนมากที่สุด รองลงมา คือนักเรียนและที่มีความเห็นน้อยที่สุดคือ

^{๕๕}มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริและคณะ, “บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก”, รายงานการวิจัย, (คณะสังคมและมนุษยศาสตร์:มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), บทคัดย่อ.

^{๕๖}พระมหาบุญเลิศ อินุทพลุญ และคณะ, “การศึกษาความคิดเห็นของพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ผู้บริหารสถานศึกษา ครูและนักเรียนที่มีต่อการดำเนินงานโครงการพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ในเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๕”, รายงานการวิจัย (วิทยาลัยสงฆ์พุทธชินราช : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒), บทคัดย่อ.

ผู้บริหารสถานศึกษา เมื่อทำการทดสอบต่อเนื่องด้วยวิธีจับคู่พหุคูณก็พบว่า ทุกกลุ่มมีความเห็นเฉลี่ยแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ

บุญหนา จิমানัง และฤดี แสงเดือนฉาย^{๖๑} ได้ศึกษาเรื่อง “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙” ผลการศึกษารูปได้ดังนี้ประชากรกลุ่มตัวอย่างให้ความเห็นว่า พระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙ มีประสิทธิภาพการสอนอยู่ในระดับดี เมื่อเปรียบเทียบประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมกับตัวแปรอิสระ พบว่า พระสอนศีลธรรมที่มีอายุต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกธรรมต่างกัน มีวุฒิการศึกษาแผนกบาลีต่างกัน มีประสิทธิภาพการสอนศีลธรรมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ สำหรับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียน พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียนหลังจากมีพระสอนศีลธรรมเฉลี่ยร้อยละ ๕๓.๓ ส่วนปัจจัยที่มีผลต่อประสิทธิภาพการสอนศีลธรรม พบว่า ระยะเวลาที่สอน ระดับความพึงพอใจต่อพฤติกรรมของนักเรียน จำนวนชั่วโมงสอนจำนวนนักเรียนมีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการสอนในเชิงบวก

สุรเชษฐ์ เจริญสุข^{๖๒} ได้ศึกษาเรื่อง การศึกษาเจตคติของผู้ปกครองต่องานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน ระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านก้อง จังหวัดลำพูน ผลการวิจัยพบว่า ผู้ปกครองมีระดับเจตคติต่องานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน โดยรวมอยู่ในระดับมาก การที่ผู้ปกครองมีระดับของเจตคติในระดับมากหรือมีเจตคติในด้านดีต่องานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนนั้นขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตามบทบาทหน้าที่ของครูพระเองในด้านบุคลิกภาพ ด้านสังคมวัฒนธรรม และด้านสิ่งแวดล้อมซึ่งส่งผลต่อการพัฒนาในทุกๆ ด้าน โดยเฉพาะนักเรียน นักศึกษาตลอดถึงชุมชนสังคมและสิ่งแวดล้อม

^{๖๑}บุญหนา จิमानัง และ ฤดี แสงเดือนฉาย, “การประเมินประสิทธิภาพการสอนของพระสอนศีลธรรมในสถานศึกษาเขตปกครองคณะสงฆ์ภาค ๙”, รายงานการวิจัยเรื่อง, (มหาวิทยาลัยมหามหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑,) หน้า ๘.

^{๖๒}สุรเชษฐ์ เจริญสุข, “การศึกษาเจตคติของผู้ปกครองต่องานพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนระดับมัธยมศึกษาตอนต้น โรงเรียนบ้านก้อง จังหวัดลำพูน”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต (สาขาวิชาจิตวิทยาการศึกษาและการแนะแนว มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), บทคัดย่อ

พระมหาทองดี ปญญาวชิโร (กันทวงศ์)^{๖๓} ได้ศึกษาเรื่อง ความพึงพอใจการสอนของ ครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา ตามทรรศนะของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนวัดเทพลีลา เขตบางกะปิ สังกัดกรุงเทพมหานคร การวิจัยในครั้งนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาและเปรียบเทียบความพึงพอใจการสอนของ ครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา ตามทรรศนะของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนวัดเทพลีลา เขตบางกะปิ สังกัดกรุงเทพมหานคร จำแนกตามสถานภาพของนักเรียน กลุ่มตัวอย่าง คือ นักเรียนในโรงเรียนวัดเทพลีลา ปีการศึกษา ๒๕๔๖ จำนวน ๒๖๕ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม มีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ ๐.๘๗ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนค่าเบี่ยงเบน มาตรฐาน วิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว และทดสอบรายคู่โดยวิธีการของเชฟเฟ ผลการวิจัยพบว่า

๑. นักเรียนผู้เป็นกลุ่มตัวอย่าง ส่วนใหญ่เป็นชาย คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๒ ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๓ สำหรับระดับผลการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาในภาคเรียนที่ผ่านมา มีเกรดเฉลี่ย ๓ คิดเป็นร้อยละ ๕๒.๐ และเกรดเฉลี่ยรวมของทุกวิชา ๒.๐๐ – ๓.๐๐ คิดเป็นร้อยละ ๕๑.๓

๒. นักเรียนมีความ พึงพอใจการสอนของครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา ในภาพรวมและรายด้านพบว่า อยู่ในระดับมาก โดยอันดับแรก ๒ ด้าน คือ ด้านคุณลักษณะของครูพระช่วยสอน และ ด้านเนื้อหาวิชาพระพุทธศาสนา รองลงมาคือ ด้านการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ด้านการจัดสภาพการเรียน การสอน ด้านวิธีการสอน และด้านการใช้สื่อการเรียนการสอน ตามลำดับ

๓. ผลการทดสอบสมมติฐานพบว่า นักเรียนที่มีเพศต่างกันและมีเกรดเฉลี่ยรวมของ ทุกวิชาต่างกันมีความพึงพอใจการสอนของครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนาในภาพรวมไม่แตกต่างกัน ส่วนนักเรียนที่มีระดับชั้นต่างกันและนักเรียนที่มีระดับผลการเรียนวิชาพระพุทธศาสนาในภาคเรียนที่ผ่านมาต่างกันมีความพึงพอใจการสอนของครูพระช่วยสอนวิชาพุทธศาสนาในภาพรวมแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

จากการศึกษางานวิจัยดังกล่าวข้างต้นสรุปได้ว่า พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญในการชี้แนะให้คนในสังคมอยู่ในกรอบศีลธรรมอันงาม อีกทั้งพระสงฆ์ยังส่งเสริมเด็กนักเรียนให้ได้การศึกษา

^{๖๓}พระมหาทองดี ปญญาวชิโร (กันทวงศ์), “ความพึงพอใจการสอนของครูพระช่วยสอนวิชาพระพุทธศาสนา ตามทรรศนะของนักเรียนระดับประถมศึกษา โรงเรียนวัดเทพลีลา เขตบางกะปิ สังกัดกรุงเทพมหานคร” วิทยานิพนธ์ครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนดุสิต, ๒๕๔๕), หน้าบทคัดย่อ.

ในทางธรรมและทางสายสามัญ เพื่อให้นักเรียนเป็นคนดี และเป็นคนเก่งพร้อมทั้งคุณธรรม จริยธรรม ยึดเหนี่ยวหลักธรรมะเป็นแนวทางการในดำเนินชีวิต

บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนนั้น ที่รัฐบาลสนับสนุน นิมนต์พระไป ช่วยสอนศีลธรรม จรรยา เพิ่มเติมเพื่อพัฒนาโรงเรียนให้เป็นโรงเรียนวิถีพุทธ พระสงฆ์จะต้องทำหน้าที่ให้เข้มแข็ง ให้เด็กได้เห็นคุณค่าในการนับพระพุทธรูปศาสนา แก้วกล้า และปฏิบัติตนเป็นคนดี ศรัทธาตั้งมั่นในพระรัตนตรัย ซึ่งครูพระจะต้องปฏิบัติให้เป็นแบบอย่างแก่นักเรียน

การวางตัวของครูพระสอนศีลธรรม ขึ้นอยู่กับการวางตัว การปฏิบัติ การนำเสนอ ความรู้ ความสามารถ และวุฒิทางการศึกษา และสภาพแวดล้อม พระสงฆ์จะต้องศึกษาธรรม วินัย และเทคนิค วิธีสอนที่ลึกซึ้ง สามารถเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนที่ตรงต่อปรีชาปฏิบัติ ยังผู้ปฏิบัติ ให้ซาบซึ้งในพระธรรมของพระพุทธองค์ สิ่งเหล่านี้ก็เป็นองค์ประกอบส่วนหนึ่งที่ทำให้บทบาทของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนประสบผลสำเร็จได้ จึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

สุภา อุทโท^{๖๔} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑ - ๒๕๖๐) ได้ข้อสรุปเกี่ยวกับบทบาทสำคัญที่พระสงฆ์ควรทำว่า พระสงฆ์ควรสอนและปลูกจิตสำนึกให้ประชาชนมีคุณธรรมและจริยธรรมมากขึ้น โดยการจัดกิจกรรมการสอนธรรมะให้มีความหลากหลาย เช่น จัดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นทางธรรมะ และออกไปสอนธรรมะในสถานที่ต่างๆ เช่น โรงเรียน สถาบันการศึกษาต่างๆ เป็นต้น พร้อมกันนั้น ก็ควรจัดผลิตรายการธรรมะทางสื่อสารเทคโนโลยีที่ทันสมัย เช่น สื่อโทรทัศน์และคอมพิวเตอร์ ให้หลากหลายขึ้น เพราะปัจจุบัน บทบาทในเชิงรุกสอนศีลธรรมของพระสงฆ์ยังไม่เพียงพอ และการที่พระสงฆ์มีบทบาทเชิงรุกมากขึ้น จะสามารถชักจูงให้คนสมัยใหม่หันเข้ามาสนใจธรรมะทางพระพุทธศาสนามากขึ้น นอกจากนั้น ควรให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตต่างๆ แก่ประชาชน ทั้งให้ด้วยตนเอง หรืออำนวยความสะดวกให้ประชาชนได้ปรึกษาทางโทรศัพท์ได้ เพราะการให้คำปรึกษาแก่ประชาชน พระสงฆ์จะรับรู้และเข้าใจปัญหาที่เกิดขึ้น ขณะเดียวกัน ก็สามารถที่จะสอดแทรกธรรมะที่ถูกต้องให้แก่ประชาชนได้อย่างดีอีกด้วย

^{๖๔} สุภา อุทโท, “บทบาทของพระสงฆ์ไทยใน ๒ ทศวรรษหน้า (๒๕๔๑ - ๒๕๖๐)”, วิทยานิพนธ์ สังคมสงเคราะห์ศาสตร์มหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๑), หน้า ๑๐๒ - ๑๐๓.

ชาเลื่อง วุฒิจันทร์^{๖๕} ได้ศึกษาเรื่อง การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ ผลการวิจัยพบว่า การเผยแผ่ของพระสงฆ์ วัด และคณะสงฆ์ ปัจจุบัน มีทั้งแบบประเพณี แบบปรับปรุงให้เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน และแบบที่จัดเป็นคณะเป็นหน่วยงานขึ้นดำเนินการ เป็นต้น

๑. การเผยแผ่ตามประเพณีคณะสงฆ์และประเพณีไทย ได้แก่การเทศนาอบรมสั่งสอนประชาชนที่วัด ที่บ้านผู้อารธนา และที่อื่นๆ ในโอกาสต่างๆ ทั้งแบบเทศน์ธรรมดา คือเทศน์รูปเดียวหรือเทศน์ปฐกาวีลีลี ๒ รูปขึ้นไป และได้มีการปรับปรุง มีการเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ บันทึกลงในแผ่นเสียงหรือแถบบันทึกเสียง ไปเผยแผ่ในที่อื่นๆ ตลอดทั้งการพิมพ์เป็นเอกสารเผยแผ่ด้วย

๒. การเผยแผ่แบบจัดเป็นคณะหรือหน่วยงานเผยแผ่ตามสถานศึกษาเป็น ประจำหรือเป็นครั้งคราว หรือจัดเป็นกิจกรรมพิเศษ ในวัด ในหมู่บ้านใกล้เคียง เช่น งานพระธรรมทูต พระธรรมจาริก งานอบรมประชาชนประจำตำบล (อ.ป.ต.) หน่วยสงเคราะห์พุทธมามกะผู้เยาว์ โรงเรียนพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ฯลฯ

เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม^{๖๖} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม พบว่า พระสงฆ์ส่วนใหญ่คิดว่างานพระธรรมทูต การใช้สื่อสารมวลชนในการเผยแผ่ธรรมะและการบรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน มีส่วนส่งเสริมการเผยแผ่ธรรมะเป็นอย่างมาก และพระสงฆ์ต้องการที่จะนำความรู้ด้านอื่นๆ ที่เป็นประโยชน์ในการดำรงชีวิตไปเผยแผ่ให้กับประชาชนควบคู่กับธรรมะด้วย

พระมหาสมชาย ฐมฺมวโร^{๖๗} ได้ศึกษาเรื่อง “การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และครูประจำการในโรงเรียนในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร” พบว่า ครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนส่วนใหญ่มีอายุในระหว่าง ๓๑-๓๕ ปี สำเร็จการศึกษาในระดับปริญญาตรีหรือเทียบเท่า มีวุฒินักธรรมชั้นเอก

^{๖๕} ชาเลื่อง วุฒิจันทร์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๒๖), หน้า ๑๕๒-๑๕๓.

^{๖๖} เจียมพงษ์ วงศ์ธรรม, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๕), หน้า ๖๕.

^{๖๗} พระมหาสมชาย ฐมฺมวโร “การศึกษาเปรียบเทียบการจัดการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา ของครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียน และครูประจำการในโรงเรียนในเขตภาษีเจริญ กรุงเทพมหานคร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬารามราชวิทยาลัย, ๒๕๕๒, บทคัดย่อ.

ประโยค ๑-๒ และเปรียญธรรม ๓ ประโยค โดยครูพระสอนศีลธรรมในโรงเรียนส่วนใหญ่มีประสบการณ์ในการสอนวิชาพระพุทธศาสนาระหว่าง ๓-๔ ปี และเคยเข้าร่วมโครงการอบรมวิธีการสอนวิชาพระพุทธศาสนาโดยคิดเป็นร้อยละ ๘๖.๒ นอกจากนี้ยังมีการพัฒนาความรู้ ความเข้าใจในวิชาพระพุทธศาสนาจากสื่ออินเทอร์เน็ต และมีการใช้สื่อทางธรรมชาติในการสอน

จุฑาธิป เปี่ยมประดม^{๖๔} จริยธรรมของนักเรียนประถมศึกษาตามความคิดเห็นของครูและผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา การศึกษาครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาตามความคิดเห็นของครูและผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา และเพื่อเปรียบเทียบจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษาตามความคิดเห็นของครู และผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษา อำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา ผลการวิจัยครั้งนี้พบว่า

๑) ระดับจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของครูและผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกตามความคิดเห็นของครูผู้สอนของครูและผู้ปกครอง ด้านความใฝ่รู้ ด้านความขยันหมั่นเพียร ด้านความอดทน ด้านความประหยัด ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความเสียสละ ด้านความเมตตา กรุณา ด้านความตรงต่อเวลา ด้านความสามัคคี ด้านความยุติธรรม ด้านความเป็นผู้มีวิถึวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและโดยรวมอยู่ในระดับปานกลาง ส่วนจริยธรรมด้านความกตัญญูกตเวทีอยู่ในระดับมาก

๒) ระดับจริยธรรมของนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของครูและผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา จำแนกตามความคิดเห็นของครูผู้สอนของครูและผู้ปกครอง ด้านความขยันหมั่นเพียร ด้านความอดทน ด้านความประหยัด ด้านความซื่อสัตย์สุจริต ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านความเสียสละ ด้านความเมตตา กรุณา ด้านความตรงต่อเวลา ด้านความสามัคคี ด้านความยุติธรรม ด้านความ เป็นผู้มีวิถึวัฒนธรรมและปฏิบัติตามขนบธรรมเนียมประเพณีและโดยรวม แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ ส่วนจริยธรรมด้านความใฝ่รู้ และด้านความกตัญญูกตเวที แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕

^{๖๔} จุฑาธิป เปี่ยมประดม, “จริยธรรมนักเรียนโรงเรียนประถมศึกษา ตามความคิดเห็นของครู และผู้ปกครอง สังกัดสำนักงานการประถมศึกษาอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา”, **ปริญญาณิพนธ์** กศ.ด. การบริหารการศึกษา, (ชลบุรี : บัณฑิตวิทยาลัยมหาวิทยาลัยบูรพา), ๒๕๔๕, หน้า ๖๘.

พระครูวิจิตรธรรมมาวุธ (สุเทพ บุญผลึก)^{๖๕} ได้ศึกษาเรื่องความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากระบี่ วัตถุประสงค์ของการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา จำนวน ๒๒๗ คน จาก ๒๒๗ โรงเรียน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้น ได้รับแบบสอบถามกลับคืน ๒๐๓ ฉบับ คิดเป็นร้อยละ ๘๙.๔๓ ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนประศึกษามีความคิดเห็นในระดับเห็นด้วยถึงเห็นด้วยอย่างยิ่งทั้ง ๔ ด้าน ดังนี้ ๑) ด้านการเป็นตัวแทนทางจริยธรรม ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ส่วนมากจะมีกิจวัตรที่สำรวมทำให้เป็นที่ศรัทธาเลื่อมใสแก่ผู้พบเห็น ๒) ด้านการเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรจัดค่ายพุทธบุตรให้แก่แก่นักเรียนในวันเสาร์-อาทิตย์ หรือภาคฤดูร้อนที่วัดปลูกฝังศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาและประเพณีชาวพุทธ ๓) ด้านการเป็นผู้เตือนสติและปลูกฝังคุณธรรม ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรติดตามสภาพของสังคมและนำข้อบกพร่องทางจริยธรรมมาอบรมนักเรียนให้ตระหนักในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ๔) ด้านการเป็นผู้สร้างจิตสำนึกต่อสังคมและพัฒนาจิตวิญญาณ ผู้บริหารโรงเรียนมีความคิดเห็นว่า พระสงฆ์ควรจัดกิจกรรมให้นักเรียนได้มีจิตสำนึกในการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณี เช่น วันวิสาขบูชา วันสงกรานต์

ธวัชชัย เชื้อเกตุ^{๖๖} ได้ทำ การศึกษาเรื่อง “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญาบันฑิต” มีวัตถุประสงค์ในการวิจัยเพื่อศึกษาความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญาบันฑิต เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ แบบสอบถาม ซึ่งผลการศึกษาพบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคาดหวังว่า จะได้ทำหน้าที่ชาวพุทธที่ดี ได้เป็นคนดี ได้ปฏิบัติธรรม ได้มีระเบียบวินัย ได้ทำความดี ได้เข้าใจศาสนามากขึ้น และได้สัมผัสธรรมชาติ และในส่วนของเนื้อหาทางด้านวิชาการ พบว่า มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมให้กับนักเรียน เป็นบุตรที่ดีของพ่อแม่ เป็นศิษย์ที่ดี

^{๖๕} พระครูวิจิตรธรรมมาวุธ (สุเทพ บุญผลึก). “ความคิดเห็นของผู้บริหารโรงเรียนต่อบทบาทของพระสงฆ์ ในการพัฒนาจริยธรรมนักเรียนในโรงเรียนประถมศึกษา สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษากระบี่”, วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการบริหารการศึกษา (มหาวิทยาลัย เกษตรศาสตร์), ๒๕๔๘, หน้า บทคัดย่อ.

^{๖๖} ธวัชชัย เชื้อเกตุ. “ความคิดเห็นของนักเรียนต่อการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรของวัดปัญญาบันฑิต” คำบดลของหอ อำนวยการของหลวง จังหวัดปทุมธานี” วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์), ๒๕๔๒, คัดย่อ.

ของครูบาอาจารย์ เป็นเพื่อนที่ดีของเพื่อน เป็นพลเมืองที่ดีของชาติ และเป็นสาวกที่ดีของศาสนา ด้านสถานที่ พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีความคิดเห็นว่า สถานที่ที่มีความเหมาะสมสำหรับการปฏิบัติธรรม มีความร่มรื่นเป็นธรรมชาติ มีส่วนช่วยให้การฝึกอบรมเป็นไปด้วยดี และด้านวิธีการ พบว่าเป็นวิธีการที่ดีสามารถฝึกอบรมให้นักเรียนเข้าใจในกิจกรรมและเนื้อหาสาระเป็นอย่างดี เช่น พิธีผู้ความเป็นพุทธบุตร ด้านวิทยากร พบว่าวิทยากรแต่ละท่านมีความรู้ความสามารถมีการเตรียมข้อมูลมาเป็นอย่างดี สามารถถ่ายทอดและให้ความรู้ตามเนื้อหาสาระของหลักสูตรได้เป็นอย่างดีมีเทคนิคในการฝึกอบรมทำให้ผู้รับการฝึกอบรมไม่เบื่อ ด้านประโยชน์ที่ได้รับจากการเข้าร่วมโครงการอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตร พบว่า เนื้อหาและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้ผู้เข้ารับการฝึกอบรม มีความกตัญญู เนื้อหาทางวิชาการและกิจกรรมฝึกอบรมเน้นให้มีระเบียบวินัยและสามารถนำกิจกรรมและเนื้อหาวิชาการไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้ มีความเข้าใจเกี่ยวกับหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น ด้านเวลา พบว่า ระยะเวลา ๒ คืน ๓ วัน มีความเหมาะสมกับการฝึกอบรมคุณธรรมค่ายพุทธบุตรและตารางการทำ กิจกรรมมีความเหมาะสม ด้านบริการ พบว่า พระพี่เลี้ยงและพระสงฆ์รวมทั้งเจ้าหน้าที่ได้ดูแลเอาใจใส่นักเรียนเป็นอย่างดี

เกื้อกูล รัตโนภาส^{๓๑} ได้ศึกษาเรื่อง บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรม ให้แก่นักเรียนในระดับมัธยมศึกษาในเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกตามทัศนะของผู้บริหาร ผลการวิจัยพบว่า ผู้บริหารโรงเรียนมัธยมศึกษา ที่สังกัดกรมสามัญศึกษา และสังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาเอกชน ขอบเขตพัฒนาพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออกมีทัศนะต่อบทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่นักเรียนระดับมัธยมศึกษาด้านการอบรมสั่งสอน การจัดกิจกรรมและการเสริมแรงด้านการเป็นแบบอย่างที่อยู่ในระดับมาก ส่วนด้านการติดตามผลอยู่ในระดับปานกลาง

สุมาลี จันทร์ชลอ^{๓๒} ได้ศึกษาความคิดเห็นเกี่ยวกับรูปแบบและแนวทางในการอบรมเลี้ยงดูของผู้ปกครองนักเรียน ที่มีความประพฤติดี ที่กำลังศึกษาอยู่ชั้นประถมศึกษาปีที่ ๖ และชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑ ภาคเรียนที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๓๕ จำนวน ๑,๕๑๑ คน ในโรงเรียนรัฐบาล เอกชน และโรงเรียนสาธิต สังกัดกระทรวงศึกษาธิการ และสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย โดยแบ่งนักเรียนเป็น ๓ กลุ่ม ตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคมแวดล้อมที่โรงเรียนตั้งอยู่ ได้แก่ โรงเรียนที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดี โรงเรียนเขตชุมชนแออัด ซึ่งทั้ง ๒ กลุ่ม ตั้งอยู่ในเขตกรุงเทพมหานคร และ

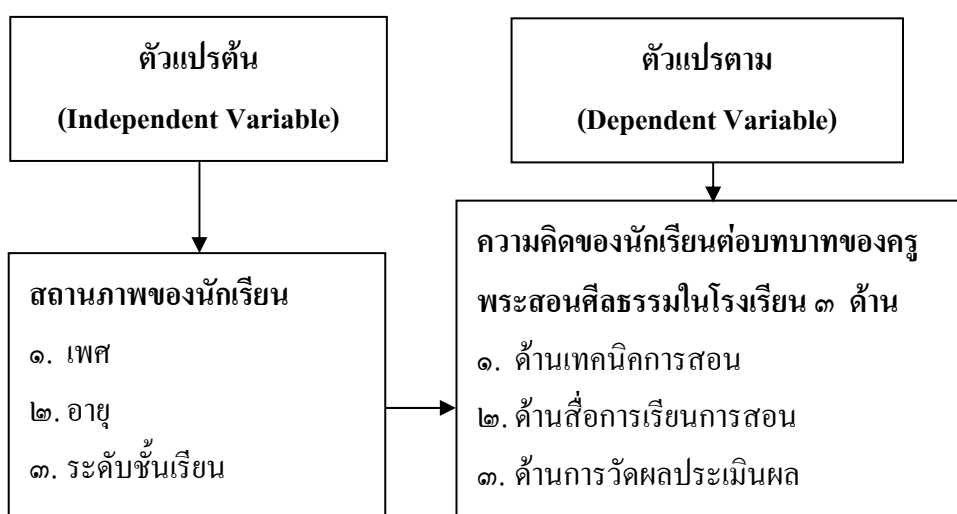
^{๓๑} เกื้อกูล รัตโนภาส, “บทบาทของครูในการส่งเสริมจริยธรรมให้แก่นักเรียน ระดับมัธยมศึกษา ในเขตพื้นที่ชายฝั่งทะเลตะวันออก ตามทรรศนะของผู้บริหาร”, ปรินิพนธ์การศึกษามหาบัณฑิต, (สาขาการบริหารการศึกษา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ บางแสน), ๒๕๓๗, หน้า ๖๖.

^{๓๒} สุมาลี จันทร์ชลอ, (๑(๓) : มีนาคม ๒๕๔๑). “การศึกษารูปแบบการอบรมเลี้ยงดูที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมนักเรียน.” วารสารวิชาการ, ๒๕๔๑, หน้า ๕๔-๕๕.

โรงเรียนในชนบท ซึ่งตั้งอยู่ในภาคต่าง ๆ รวม ๘ จังหวัด ผลการวิจัยพบว่า การสร้างความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวและการให้ความรัก ความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการให้การอบรมเลี้ยงดูบุตร การอบรมเลี้ยงดูเพื่อให้ลูกเป็นคนดี ความรักและความสัมพันธ์ที่ดีในครอบครัวเป็นสิ่งจำเป็นอย่างยิ่ง แนวทางคือ การอบรมเลี้ยงดูแบบประชาธิปไตย มีเหตุ มีผล ฝึกฝนความรับผิดชอบ ความเอื้อเฟื้อ ความเห็นอกเห็นใจ สนับสนุนปัจจัยที่จำเป็นอย่างเพียงพอ และที่สำคัญผู้ปกครองจะต้องประพฤติเป็นแบบอย่างที่ดีด้วย

สรุป จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีความคิดเห็น หมายถึงความรู้สึกรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกทางร่างกาย หรือสื่อด้วยภาษากาย แต่ละคนจะมีความคิดเห็นที่แตกต่างกันออก แล้วแต่สถานการณ์หรือแล้วแต่เหตุที่เกิดเฉพาะหน้า ความคิดเห็นจะออกก็ต่อเมื่อมีแรงกระตุ้น หรือปัจจัยภายนอกเป็นองค์ประกอบในการขับเคลื่อนให้แสดงความคิด จึงสรุปเป็นกรอบแนวคิดได้ดังนี้

๒.๖ กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภูมิที่ ๒.๒ แสดงกรอบแนวคิดการวิจัย